

ԱՆԱԿԻՏ

ՀԱՆՐԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՆՏԱԿԱՆ

Ե. ՏՍՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ - ՅՈՒՂԻՍ 1903

ԹԻԻ 6-7

ԲԱՐԵՉ

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանուն րուեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Եւ այդ կերպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յարտնազան խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Ե՞նէ հոգիին չճարգմանէր, չլուսաւորէր ինչ որ միւսը կ'ըսէ, այդ չհասկցուած յօնն բնութիւնը չեղածի պէս պիտի ըլլար :

Ճ. ՍՒՔԷԷ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳԻՇԵՐՕԹԻԿ ԿՐԹԱՏՈՒՆ

ՀՕԶԱՆ, ՉՈՒԻՑԵՐԻԱ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՍՐԻ

Բ. տարեշրջանի գասախօսու թիւները կը սկսին սեպտ. 14ին :

Արեւելեան կամ Հայկական կրթատունը կ'ընդունի 10էն 20 տարեկան աշակերտներ՝ որոնց կուտայ, ծնողքներու բաղձանքին համեմատ, գիտական, գրական, առեւտրական կամ արհեստագիտական առողջ ու լուրջ կըրթութիւն, ներդաշնակօրէն միացած ազգային հիմնական կրթութեան հետ : Հայ աշակերտներուն կ'աւանդուին, եւ այս՝ առանց ո եւ է մասնաւոր վճարումի, հայերէն լեզու, հայ մատենագրութեան պատմութիւն, եւն :

Կարելի է նաեւ օգտուիլ տեղական հանրաժանութ գպրոցներէն : Ընտանեկան կեանք : Կրթատան տարեթոշակը, հակառակ ընծայուած բազմաթիւ իրական առաւելութիւններուն, «անօրինակ» կերպով չափաւոր է : Կրթատան յայտագիրը ամէն ուզողի կ'ղրկուի :

Տնօրէն, Մ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

1, Longeraie, Lausanne, Suisse. Տօքթ. Ի գիտութիւնս, համալսարանական մասնաւոր ուսուցիչ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՅԻԿ ԹԵՐԹ

Բացուած է բաժանորդագրութիւն «Առողջապահիկ թերթ» երկշաբաթեայ պատկերազարդ հանդէսի 1903-4 թուականի համար :

Իրրեւ յաւելուած, բաժանորդները կստանան ճրիպակս 4-ից մինչեւ 6 պատկերազարդ զըրքոյկներ : Բաժանորդագրինն է 2 ո. 50 կ, արտասահմանում 10 ֆրանկ :

Կարելի է վճարել եւ մաս-մաս . սկզբում 1 ո. 50 կ. յունուարին 1 ո. : Հրատարակութիւնը ս'ըսուելու է սեպտեմբերին : Տարին սեպտեմբերից սեպտեմբեր է :

Աշխատակցելու են համարեա բոլոր անուանի հայ բժիշկները թէ Ռուսաստանում եւ թէ թիւրքիայում եւ Պարսկաստանում :

Բաժանորդագրութեան համար թէ թիֆլիզի մէջ եւ թէ զաւառներից պէտք է դիմել թերթիս խմբագրատունը կամ «Գուտտենբերգ» զըրավաճառանոցում :

Մեր հասցէն Tiflis, Rédaction «Aroghdjapahik Tert».

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ ԲԺ, ՎԱՀԱՆ ԱՐՄՐՈՒՆԻ

1080 ՏԵՍՍԻ

BIBLIOTHEQUE ARMÉNIENNE. N. 1

CHANTS POPULAIRES

ARMÉNIENS

TRADUCTION FRANÇAISE AVEC UNE INTRODUCTION

PAR ARCHAG TCHOBANIAN

PRÉFACE

DE PAUL ADAM

LIBRAIRIE PAUL OLLENDORFF, PARIS, RUE DE LA CHAUSSÉE D'ANTIN, 50

Գինել ուզողները պէտք է դիմեն ՕԼԵՆՏՈՐԲ զըրավաճառանոցին

Գին 3 ֆր. 50

րին մասնակցելէ յետոյ 48ի Փրանսական Յեղափոխութեան մէջ, այդ պայքարն առաջին անգամ մտցնողը եղաւ Հայութեան խաւարչախն շրջանակում: Յարութիւն Սվաճեան Ոսկանեանի գործակիցն է այդ վեհ գործին մէջ, ու միանգամայն Հայոց առաջին երկր-ծաբանը, Պարոնեանի նախակարապետը:

Օքսէն կոճասարեան, միեւնոյն ազտաակն ուսմկալարական ողին՝ ժողովրդական կրակու ու ընտանի ոճով մը՝ իր «Օրագրին» մէջ մուկնաբար պուշապանած է երկայն սասն, գեղեցիկ կոխ մը ողկով «Մասիս»ին կամ իր բառով՝ «պնակալէզ թերթ»ին գէմ:

Նիկողոս Զորսեան անտեսական ինդիքնեբու վրայ լուրջ ուսումնասիրութիւններ հըրատարակած է ամենապայծառ ոճով ու անըստգիտ աշխարհաբարով մը: Գրիգոր Օսեան արատգրած է բազմաթիւ էջեր — զրական քըննապատութիւն, երոպական բարքերու վերլուծում, կրօնական եւ իմաստասիրական իրնդիրներու ինչպէս եւ ազգային հարցերու վրայ խորհրդածութիւններ, — էջեր՝ լեցուն հմտութեամբ, վեհոգի ձգտումներով, ու գրուած՝ ճոխ, ճապուկ ու համեզ աշխարհաբարով մը, որուն շատ բան կը պարտի մեր արդի լեզուն:

Յարութիւն Սվաճեանի գործն է որ կ'ուզեմ այսօր ծանօթացնել «Անահիտ»ի ընթերցողներուն:

Մինչեւ այն օրն ուր Ոսկանեան ու Սվաճեան հիմնեցին իրական հայ հրատարակարութիւնը, հայ ժողովուրդը ուրիշ բան չունէր զիտ բայց եթէ ամսագիրներ, ինչպէս բողոքականներու «Շտեմարան պիտանի գիտելեաց»ը, որ բարոյախօսական, կրօնական եւ իրագիտական յօդուածներ միայն կը պարունակէր, «Բազմալէզ»ը ու վիեննայի Միութարեանց «Եւրոպա»ն որ բանասիրական, պատմական, զրական պարունակութիւն ունէին, որսահայոց «Կովկաս»ն ու «Արարատ»ը որ նմանօրինակ նիւթերով լեցուած էին, եւ կամ լրագիրներ, այսինքն օրուան դէպքերուն վրայ տեղեկութիւն տուող պարբերական թերթեր, որոնք կը հրատարակէին նաեւ՝ երբեմն՝ հանրային հարցերու վրայ կարծիք յայտնող յօդուածներ՝ բայց առանց որոշ ուղղութեան: Մատրասի «Բանասէր»ը եւ Սինկափուրի «Ուսումնասէր»ը, որոնք եւրեւցած էին, մինչ 1848ին եւ միւսը

1849ին, ունէին քննադատական անաչառ ողի մը եւ որոշ աշխարհայեցողութիւն, բայց իրենց քաղաքին փոքրիկ հայ գաղութէն զորս ու եւ է աւարածու՝ չգտան, շատ կարճ տեւեցին, ինչպէս եւ Մ. Յ. Հիսարեանի «Բանասէր»ը՝ Պոլսում (1851), որ քննադատական ուղղութիւն ունէր, բայց աւարի մը մշայն տեւեց եւ մ.ձ ազգեցութիւն մը չունեցաւ: առոնք նոր շրջանի մը բացման յուսատու «նշան»ներն էին աւելի քան ճշմարտ սկզբնաւորութիւն մը հայ հրատարակարութեան: «Արշալոյս Արարասեան»ը, որ 1840ին հիմնուեցաւ Իզմիրում, եւ «Մասիս» որ Պոլսում սկսաւ յոյս տեսնել 1852ին, անդոյն թերթեր էին ուր իրարու բուրովին հակասող ողիով յօդուածներ կը հիւրընկալուէին, եւ որոնց սիրող ողին, — եթէ կարելի է ըսել թէ տիրող ողի մը կար անոնց մէջ, — իմաստակ ու վախկոտ պահպանողականութիւն մըն էր: Ոսկանեանն ու Սվաճեանն եւ որ Հայոց մէջ առաջին անգամ ըլլալով երեւան բերին «հրատարակարութիւն»ը, բառին երոպական իմաստով, այսինքն հանրային հարցերու ինչպէս եւ զրական, բարոյական, իմաստասիրական ինդիքներու քննութիւնը՝ որոշ աշխարհայեցողութեան մը տեսեկէտէն նկատուած անաչառ, հետեւողական, անկախ ուղղութեամբ մը պայծառօրէն պարզուած: Ոսկանեան իր «Արեւելք»ը հիմնեց Պարիզում 1855ին: 1856ին Սվաճեան կը հիմնէր Պոլսում իր «Մեղուն»: Տարի մը յետոյ, 1857ին, Ս. Նազարեանց, Նալբանդեանի հետ՝ Մոսկուայում կը հիմնէր «Հիւսիսայիայ»ը:

Հայ ժողովրդին մտաւոր վերածնութեան մէջ այդ շրջանը ամենէն վճռականն է եւ ամենէն բեզունը: Միութար արբան, հաստատուելով իր փառաւոր միաբանութիւնը վիենաւկում, այդ վերածնութեան առաջին քարը վետեղա՝ էր: իր յաջօրյները, վերակազմելով Հայոց Պատմութիւնը, ի լոյս բերելով Հայոց հին գրականութիւնը, վերակենդանացնելով զրական լեզուն, հայերէնի թարգմանելով երոպական զրականութեան հրաշակերաններն ու մտցնելով մեր մէջ արեւմտեան բանասիրութեան մեթոտները, սանդղելով հայրենասիրական, զիւցազնական զրականութիւն մը հայ լեզուով, այդ հիմնաքարին վրայ բարձրացուցեր էին շէնք մը վեհապան, որ իր մաքուր մարմարին մեծ ճերմակութիւնով լոյս

սիռէր հայ հոգիին մթուժեանը մէջ :
 Անդին . Արուսեան , իր անմահ վկայութիւնը կան-
 գնէր էր ուրիշ սուրբ մը . որ կը լրացնէր Մր-
 խիթարեան գործը , առան մը Հայոց «արդի»
 կեանքին ցաւերովը շինուած , արիւնովը ներ-
 կուած : յօշուրովը լուսաւորուած , առան մը
 որ իրեն հիմ ունէր ժողովրդական «ապրո »
 լիզուն , բարքերը հոգին Աստուծոյ գուրս ,
 — աստուծոյ տոաջ ու յետոյ — Պոլսոյ , ինչ-
 պէս եւ սոսկական Հայաստանի մէկ քանի
 կեղքոններուն մէջ , նմանօրինակ ճիգեր կած-
 կլտացած էին , այլապէս ուղղութիւններով
 ձգտելով միեւնոյն նպատակին մէջ . դար էն
 առաջին կէտին , Մխիթարէն գրեթէ դար
 մտառջ . բազմամտա Պոլսեցի մը . Էրեմիա
 Քէօմիւրճեան , ջանացած էր քանի մը դարէ ի
 վեր կասած հայ գրական գործը վերակիր ռ
 արատգրած էր բազմաթիւ բանաստեղծութիւն
 ներ , պատմական , բանասիրական աշխատու-
 թիւններ , ազգային հարցերու վրայ խորհրդա-
 ծու թիւններ . թարգմանութիւններ , եւ ուրիշ
 շատ մ'այլական ու շահեկան երկասիրու-
 թիւններ որոնք բոլորն ալ դժբաղդարար ան-
 ախ կը մնան : Ժ՛ . դարուն սկիզբները . Յա-
 կոբ Նալբան պատրիարքը կը ներկայացնէր
 իմաստուն . կորովի . արդարասէր ու հաշտա-
 սէր ազգապետի ազնիւ զեմքի մը հետ , խոհա-
 կան եւ հիւստ գրողի տիպար մը : Ժ՛ . դա-
 րու սկիզբը . հանճարեղ երաժշտագէտ մը .
 Պապա Համբարձում . կը փորձէր կարգա սրել
 Հայոց եկեղեցական երաժշտութիւնը , մաքրել
 զայն օտարամտա աւելորդ վարդերէն . հանել
 անխիտանական թափթփածութիւնէն ուր ինկած
 էր ան . ու կը յօրինէր հայկական ծայրա-
 գրութիւնը իր աշակերտները շարունակած
 էին իր գործը . զարգացուցած էին հայկական
 եկեղեցական ու աշխարհիկ երաժշտութիւնը .
 երոպական երաժշտութեան ճաշակն ալ ջա-
 նացած էին տարածել մերայնոց մէջ : Գեղար-
 ուեստներու սէրը ծաւալած էր հետզհետեւ ե-
 թեան եկած էին Պալիտները , որոնք իրենց
 ճարտարագիտական տաղանդը անկորուստ յի-
 շատակարաններու մէջ շահագակած էին : Հայ-
 ազգի Նաուսը կը հիմնէր իր յետոյ Պոլսում
 առաջին եւրոպական թատրոնը զոր Տաճկաս-
 տան ճանչցած ըլլայ : Ճերոյէնց պատուելին .
 հակառակ իր կրօնամոլ ու հնամոլ մտքին թե-
 րութիւններուն եւ իր նկարագրի աննսրելի
 պակասութիւններուն , ի յայտ կը բերէր ներ-

հուն բաւասէրի եւ ծանրախո գրողի յատ-
 կութիւններ որոնք իրեն տեղ մը կուտան մեր
 գրական պատմութեան մէջ : Վարպայ « զան-
 քէն » Սրիմեան իր « Հրաւիրակ Երօրատեան եր-
 կրին » ուլ արձագանք կուտար վեհեակի զիւ-
 ցազնական գրականութեան , կը հիմնէր նաեւ
 գուտ գաւառական . քնիկ — հայկական գրա-
 կանութեան բոյն մը . « Արժուի վաստուրակա-
 նին » , ուր կազմուեցան Գարեգին Արուստե-
 սեանց , « Ճահէն ի Սիպիր » ի հեղինակ Տեղիանց
 եւ որմէ նոյն իսկ Բաֆֆին իր գար-
 գացման առաջին շրջանին մէջ : հոգեկաւ սը-
 նուեց ու ներշնչուեմ է ստացած : Այս բոլորը
 հակասակա էին ստեղծու ու շփոթ : Մխիթա-
 րեանց գործունէութիւնը ազգած էր ազգին
 զարգացեալ դասին վրայ միայն . ժողովրդ-
 ցին մեծամասնութեան անմատչելի կը մնար , —
 բայ ի նոր հիմնուած « Բազմավկայ » ն , որ Մր-
 խիթարեան միտքը հանրութեան բոլոր խա-
 ւերուն հետ հաղորդակցութեան զնիլու նպա-
 տակն ունէր , — նոյնպէս եւ Էրեմիա Ներու ,
 Լալիաններու . Ճերոյէնցներու գործը : Սոր-
 քին մէջ նոյն զգացմամբ տողորուած այդ
 գործիչները ինչ ինչ կէտերու վրայ մանա-
 ւանց կրօնական ոլորտին մէջ . իրարու կը
 բ զխէին . նորածին բայց արդէն իսկ յոխորտ
 բողոքականութիւնը . մոլեռանդ ու գոռոզ կա-
 թուիկութիւնը եւ արեւելամոլ նորասեաց
 լուսաւորչականութիւնը իրարու զէմ կը մշէ-
 ին վայրագ կոխ մը : Ամէն պարագայի մէջ .
 ազգային ինքնութեան զգացումը արթնցած
 էր . այդ ինքնութիւնը ազգային լիզուն գար-
 գացնելով . գրականութիւնը վերակենդանաց-
 նելով , գեղարուեստը ծաղկեցնելով ապացու-
 ցանելու ճիգ մը կար արդէն բոլոր հասուած-
 ներուն մէջ . բայց շաւիղները տարբեր էին
 ժողովրդական ներշնչումը գասական ներ-
 շնչումին աշխարհարարը զր արարին զէմ կը մա-
 քառէր . կրօնական աններողութիւնը ա-
 զատ խոհ մտածման զէմ , ու կրօնական հատու-
 ածներն ալ իրարու զէմ պայքար մը որ շփոթ
 էլ յառանափնդոր , աւելի « ճեռտորական » քան
 կեանքէն ուղղակի բղխած . քնարերգութեան .
 զիւցազներգութեան . պերճախօսութեան . գուտ
 գրականութեան , սենեակի գրականութեան
 շրջանն էր : Միւս կողմէ . հակասակ այդ բոլոր
 « եւրոպացման » ճիգերուն . մեր բարքերը կը
 կը պահպանէին ասիական հնօրեայ աւանդու-
 թեանց եւ մանաւանդ ստրկութեան ներմու-

ծած հանրային կարգուսարքին շատ մը տխուր նշանները՝ «ամիրա»ները կ'իշխէին ժողովրդին վրայ, զայն վարելով իրենց բարի կամ չար կամայականութեան համեմատ, նկատելով մտաւորական գործիչներն իբրեւ իրենց ստորադասեալներն ու գործիքները, քաջալերելով զանոնք ու օգնելով անոնց երբեմն՝ երբ ամիրան լուսաւորեալ անձ էր, բայց եւ զանոնք հալածելով ու փշրելով՝ երբ «ամիրան» խաւարամիտ էր. մերթ ալ իրարու դէմ կը կոռէին այդ ամիրաները՝ անձնական զձուձ մէճերու հետեւանքով, ու ժողովուրդն էր որ կը տուժէր միշտ. պատրիարքն իսկ տեսակ մը ծառայ էր այդ փոքրիկ աւատապետներուն ձեռքը. կարող էին զայն կանգնել կամ տապալել. ու իրենց քմահաճոյքը կատարելու համար, այդ բռնաւորները յաճախ կը կըրթնէին բռնութեան ազդիւրին, Սուլթանական կառավարութեան վրայ՝ զոր իրենց կոնակն ունէին: Այդ քառսին մէջ, ուր այնքան գեղեցիկ տարրեր այնքան ալեղ տարրերու հետ կը խառնամասնէին, բերելու համար որոշ, հզօր, սուր, պարզ ու առողջ լոյսը որ ժողովրդին բոլոր խաւերուն մէջ կարող պիտի ըլլար թափանցելու եւ ցոյց պիտի տար շիտակն ու սխալը, տգեղն ու գեղեցիկը, անհրաժեշտ էր Հրապարակագրութիւնը, այսինքն սինտակէն դուրս ելած, Պառնասէն վար իջած, քնարը մէկդի ձգած, հրապարակի վրայ նետուած ու ժողովրդին խառնուած, ժողովրդին առօրեայ կեանքովը միայն զբաղելն իրեն նըպատակ ընտրած ու ժողովրդին լեզուովն աւոր խօսող ու կեանքի ճամբայ մը անոր ցոյց տուող պարզ ու յստակ եւ «գործող» գրականութիւնը: Ատի պիտի հիմնէր Բարոյական Տունը, Փրական - Աղգային Տունէն յետոյ որ արդէն կառուցուած էր:

Ոսկանեան, Սվաճեան, Նազարեանց, Նալբանդեան այդ բարոյական տուն, կանգնողները եղան. իրենց ճիգը անհունապէս արդիւնաւոր հանդիսացաւ՝ քիչ ատենի մէջ. նոր բարոյականը գոր կը քարոզէին այդ եւրոպացած Հայերը, քայքայեց հինը, եւ կերպարանափոխեց հայ ժողովուրդը: Քիչ յետոյ (1857ին) ամիրաներու գրութիւնը կը տապալէր ու կը հիմնուէր ազգային Սահմանադրութիւնը, ժողովուրդը իր հանրային կեանքին անկախ տէրը կը դառնար, այսինքն գոնէ անկախ՝ հայ բռնաւորներէն: Միեւնոյն ատեն, այդ ճիգը

կ'ազդէր նոյն իսկ գրական շարժումին վրայ, որ զուտ գեցեցկագիտականէն կը դառնար կ'ըլլար ժողովրդական. Պէշիկթաշեան կը հիմնէր (1857ին) հայ ժողովրդական թատրոն մը, որ աշխարհաբար լեզուով թատրերգութիւններու ներկայացումով ազգային պատմութիւնը կը ճանչցնէր ժողովրդին եւ կը ձգտէր վեհ զգացումներ ներշնչել անոր: Կը հաստատուէին ընկերութիւններ՝ այլադաւան Հայերն իրարու մտեցնելու, զլրացականազարգացումը մտարկելու, գեղարուեստներու ծաղկումն ու ժողովրդականացումը խրախուսելու համար: Այո՛, ատի «վճռական» շրջանն էր հայ վերածնութեան. մինչեւ այդ վայրկեանը, Հայոց մէջ կային զարգացած, քաղաքակրթուած, «եւրոպացած» քանի մը անհատներ կամ քանի մը խմբակներ միայն. այդ վայրկեանին է որ «Հայ ժողովուրդ» մը կազմուիլ սկսաւ, իր անցեալին գիտակցութիւնը ունեցող, իր ներկային ուրոշ ըմբռնումովը սողորուած, լաւագոյն ապագայ մը կերտելու մտահոգութեամբ լեցուած:

Այդ վճռական վայրկեանը փութացնողներուն մէջ՝ կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ Սվաճեան, թերեւս աւելի կարեւոր քան նոյն իսկ Ոսկանեանը. Ոսկանեան շատ աւելի մեծ, աւելի կրթուած, աւելի հմուտ միաքմըն էր քան Սվաճեանը բայց գործեց իր միջավայրէն հեռու, օրուան հանրային բոլոր խնդիրները մօտէն քննելով անոնց ամենուն վրայ օրը օրին չկրցաւ կարծիք յայտնել. ընդհանուր սկզբունքներու պաշտպանութիւն մը կ'ընթացուէր թեան, պտկապանողականութեան դէմ «տեսական» կոիւ մըն էր իր կատարած գործը. թէեւ՝ հակառակ ատոր՝ իր սուր ու հնչուն ձայնը, հեռաւորութիւնը կարելով, կը հասնէր մինչեւ Պոլիս, հայ շրջանակներուն մէջ կը թափանցէր, մտքերը կը յուզէր, հարուածեալները կը կատաղեցնէր՝ զա՛նոնք իրեն դէմ հաւատաքննական միջոցներ ձեռք առնել մղելու ատիճան. ատկից զատ, մինչեւ ուղեծուծը Փրանսացած, Ոսկանեան կ'ապրէր, կը գիտէր, կը մտածէր՝ Փրանսացիի մը պէս, առանց իր ցեղին, միջավայրին ու ժամանակաշրջանին մասնաւոր հանգամանքներն ի նկատի ունենալու. իր թերթին մէջ ամենէն մեծ տեղը կը բռնէ հակաղեղերական պայքարը, որ Փրանսացի ազատականներուն սիրական պայքարն էր այդ միջոցին եւ է միշտ: Հայոց

մէջ, այդ պահուն, ինչպէս եւ այժմ, հակա-
կղերական պայքար մը իրական, անմիջական
պէտքի մը չէր համապատասխաներ. հայ կղերը
ազատականութեան, ռամկավարութեան «սկզբ-
րուն, ո՛վ հակառակ» մարմին մը չէր, եւ չէ
եղած երբեք. հայ եկեղեցին ռամկավարական
ոգիի վրայ հիմնուած է. հային հայ ժողովրդին
մէջ պահպանողականներ ու ազատականներ,
թէ՛ աշխարհական եւ թէ՛ կղերական դասե-
րում. Սահմանադրութեան հաստատումին ա-
ջակցեցան թէ՛ կղերականները եւ թէ՛ աշխար-
հականները. մեր ցեղը կը գտնուէր — ու կը
գտնուի միշտ — այնպիսի կացութեան մը միջ-
ոք զինքը կը շարկադրէ իր բոլոր հատուածնե-
րուն — կղերական ու աշխարհական — ազնիւ ու
ազատասիտ անդամները սերտ միութեան մը
մէջ պահպանելու՝ իր տխուր վիճակին արմա-
տական բարեփոխութեանը միահարգոյն աշխա-
տելու համար:

Ոսկանեան վեղարուօր մը, «սեւագլուխ» մը
չէր կրնար տեսնել առանց ստանան տեսածի
պէս ըլլալու, եւ առանց մոռնալու, Պէրանժէին
պէս, «Hommes noirs, d'ou sortez-vous?» Ասոր
համար է քր այնքան վայրագ պայքար մը մը-
ղած է Արիւղիւսի Գարրիէլ վարդապետին
դէմ որ ունէր անշուշտ թերութիւններ բաց
և, ունէր մեծ արժանիքներ, ու նոյն իսկ Շահ-
նազարեան կարպետ վարդապետին դէմ որ
արժանիքէ ուրիշ բան չունէր: Շատ աւելի
համեստ իմացականութիւն մ'ըլլալով, շատ
աւելի սահմանափակ զարգացում ունենալով
հանգիճ, չուենալով հանդերձ գրական այն
ամուր ու վճիտ ոճը որով Ոսկանեան կը հա-
ղուեցնէր իր մտածումները, Սվածեան կա-
տարած է գործ մը աւելի անմիջականապէս
արդիւնաւոր, աւելի յարմար իր միջավայրին:
Վերջապէս, չողոտուէն մեծեկորայի մը պէս Հա-
յոց հրապարագրական հորիզոնին վրայ ասեցն
մը փախել յետոյ, Ոսկանեան յանկարծ ան-
հետացած է՝ այլ եւս Հայութենէ դուրս նոր
եւ ոտար կեանք մ'ապրելու համար. եւ աօի
անարդարանալի է, որովհետեւ գործիչ մը, ինչ
ապրախտութիւններ, ինչ այլանդակութիւն-
ներ ալ որ տեսած ըլլայ իր ազգէն, իրաւունք
չունի որ րանալու ցեղը որուն գտական է. ու
Ոսկանեանի այդ տխուր որոշումը կրկնապէս
գատապարտելի է, որովհետեւ ազգային գործիչ
ըլլալէ դադրելով, զոնէ՛ ինչպէս առաջ՝ եւրո-

պական բարձր շրջանակի մը մէջ չէ տարած
իր ուժերը միջազգային մեծ գործի մը նուր-
բելու, (որով նորէն իր մտաւոր ձիւքերուն
փառաւոր ապացուցումով՝ փայլ ձգած պիտի
ըլլաւ իր ցեղին վրայ), այլ գացած է Իզմիրի
մէկ անկիւնը քանի մը Յոյներու եւ Լրվան-
թէններու համար աննշան լրագիր մը հրա-
տարակելով իր կեանքին վերջին երեսուն տա-
րիները կորսնցնելու: Սվածեան մինչեւ վերջը
սուրած ու կոռւած է հայ միջավայրին մէջ,
օրուան բոլոր հարցերը անձամբ քննած, ա-
նոնց ամենուն վրայ իր դատումը յայտնած է,
առանց որ եւ է մոյհաւնցութեան ինչպէս եւ
առանց որ եւ է երկչօութեան՝ երբ իրապէս
տղեկ ու վնասակար անձի մը դէմ կոխ կը
մղէր. ազգին իրական, էական պակասները
տեսած, անմիջական գոհացում պահանջող պէտ-
քերը նկատած, եւ անոնց դարմանը մատնա-
նիչ րբած է:

Սվածեանի կենսագրութիւնէն շատ քիչ բան
ծանօթ է: Պոյսում ծնած է՝ հաւանականա-
բար, եւ Միտքեանի աշակերտած է: «Մե-
ղու»ն հիմնած է. հանրային բարոյականին
վրայ ազդելու միակ նպատակով, առանց նի-
թական շահ մ'ակնկալելու: Միշտ քանացած
է ուրիշ գործերով մտասկիլ իր կեանքը. եւ
իր անձնական գրամով ապրեցնել իր թերթը,
որ ոչ միայն չէր կրնար զինքն ապրեցնել,
այլ իրեն դէմ բաղմամբ թշնամիներ ստեղ-
ծելով, շատ մը հայածանքներու գինքը են-
թական ընելով՝ նիւթական տեսակէտով իրեն
վնասէն ուրիշ ոչինչ կարող էր բերել: Երբեմն
նոյն իսկ ժամանակաւորապէս իր թերթը
բարեկամի մը յանձնած ու հանքի, ամուխի,
աղիւսի գործերու ետեւէն գացած է, ուղելով
գրամագլուխ մը շինել որով կարենար ամե-
նայն անկախութեամբ շարունակել իր թեր-
թին մէջ սկսուած պայքարը. չէ յաջողած,
մեռած է ազգատ:

Սվածեանի ծրագիրն է եղած եւրոպական
քաղաքակրթութեան սկզբունքներն ու ծանօ-
թութիւնները ընդհանրացնել հայ ժողովրդին
բոլոր խաւերուն մէջ, եւ հայկական բարքե-
րուն թերութիւնները չարաչար քննարատե-
լով՝ վերանորոգել հայ ընկերութիւնը: «Մե-
ղու»ի առաջին տարուան առաջին թիւին նախ-
յօդուածին մէջ, որ բարեկամի մը ուղղեալ նա-

մակի մը ձեռով է գրուած, Սվաճեան յտակօրէն կը պարզէ այդ ծրագիրը :

«... Անանկ դարի մը մէջ ուր գիտութեանց լոյսը իր ճառագայթներն արձակելով, աշխարհի ամէն կողմէն տգիտութեան խաւարը հաւածական վանելու կը ճգնի, անանկ ժամանակի մը մէջ ուր միտքերու եւ սիրտերու մէջ թափանցելով, միտքերն ու հոգիները կը կրթէ. անանկ տան մը ուր գիտութիւնք բազդին ձեռքէն առնելու կը սկսին փառք եւ բարեկեցութիւն բաշխելու եւ շնորհելու իշխանութիւնը, մեր ազգն ալ ուզեց կամայ կամ պարտաւորուեցաւ: ակամայ զանոնք ճանչելու եւ իր գիրկը հրաւիրելու :

«Օտար ազգաց զիտութեանց եւ ուսմանց շնորհօք ստացած զօրութեանը, հարստութեանը եւ փառացը վրայ նախանձելով, մենք ալ անոր օգուտներուն մասնակից ըլլալու փափաքով, վերջին տարիներու մէջ կ'աշխատինք կորուզուած ալ ընելով, զանոնք մեր մէջ ալ ծաւալել տալու: Բայց ինչո՞ւ համար մինչեւ հիմա բաւական յառաջգիտութիւն ըրած եւ մեր աշխատութեանց ու ծախքերուն փոխարէնը ձեռք բերած չենք: միթէ գիտութիւնք խոստմնազանց կամ պատրի՞ջ գտնուեցան, չէ նէ մենք պակասութիւն ունեցանք եւ զանոնք աճեցնելու ճամբան չգիտցանք: Ազէկ գիտենք որ յանցանքը գիտութիւններուն չէ, եւ փորձերով ալ համոզուած ենք ասոր: ուրիշն յանցանքը կամաց պակասութեան եւ մեր զանոնք առնելու ճամբուն անգիտութեանն է :

«Բայց ինչո՞ւ համար այս պակասութիւնը: Քանզի դեռ ազէկ մը համոզված չենք՝ հասկըցնողի պակասութեամբ կամ սակաւութեամբ՝ անոնց ամէն օգուտներուն: զի դեռ չենք ուզեր հաւատալ թէ ամենաչնչին արհեստէ մը անոնց օգնութեամբը մեծամեծ հնարքներ կը գտվի կամ մեծամեծ շահեր կ'ըլլայ: թէ փոքրիկ արուեստական փորձ մը անակնկալ զիւտերու եւ հետեւարար ամբաւ հարստութիւններու պատճառ կ'ըլլայ, թէ անոնք ամէն վիճակի մարգոց ապահով ու հանգիստ կեանք մը կը ճարեն: դեռ չը գիտենք թէ ինչո՞ւ համար կ'ուսուցվի պատմութիւնը, աշխարհագրութիւնը, եւ այլն, եւ թէ անոնք մի՞տք զարդարելու համար են, չէ նէ ուրիշ օգուտ մը ունին: թէ գիտութիւնները մարդուս

միտքը սրելով ու նրբացնելով՝ անոր ի՞նչ ըլլալը կը հասկցնեն, չար կիրքերը, մոլու թիւնները անկէ կը հեռացնեն, անոր աստուածապաշտութիւնը կատարեալ ընելով Աստուծոյ կր մերձեցնեն :

«... Իմ նպատակս, բարեկամ, ահա այս է: ազգին ճանչցնել գիտութեանց անհատնում օգուտները, եւ անոնցմէ զուրկ ըլլալը: ճշմարիտ ազգասէրի մը սրտով, առանց շողոքորթելու կամ սանկ ըսեմ՝ խաբելու, իր պակասութիւնները իրեն գիտցնել, ինքզինքին վրայ ունեցած չափազանց համարումը պակսեցնել, ուսմանց եւ գիտութեանց մէջ չյառաջանալուն եւ անոնցմէ չհաճելուն զիսաւոր պատճառներէն մէկն ալ ծուռ դրութեամբ եւ սխալ մեթոտներով ստանալ ուղելը եւ զանոնք ձեռք բերելու ճշմարիտ միջոցներն ու մեր վիճակին յարմարած կանոններն որո՞նք ըլլալը ցուցնել անոր: »

Թերթին ուրիշ մէկ թիւին մէջ, պատասխանելով ընթերցողի մը որ նամակով մը իրեն գիտել տուեր է թէ փեսայիս է ասոր անոր զէմ գրելը, ազգը ծաղրելը, եւ թէ պէտք է միայն «լուրջ, բարոյական» յօդուածն: հրատարակել լրագիրներում, ահա ինչ որ կ'ըսէ Սվաճեան: «Գովոզը կը պարսաւորէ ենթական ինչպէս որ է անանկ մնալու: պարսաւորն ալ կը ստիպէ ինչպէս որ պէտք է անանկ ըլլալ: ասոնց ո՞րը արժանի է արդեօք շնորհակալութեան :

«Ես ալ միտքս գրած եմ, բարոյականի յորդորանքը բարոյականի վրայ խօսող երեւելի անձերէ քաղած ստեղծ, մեր ազգին անհատական պակասութիւններն ալ ծաղրելով պարսաւում: որպէս զի ընթերցողներուն մէջէն ամէն մէկը իր պարտականութիւնը ճանչելով ինքզինքը ուղղելու ջանայ: վասն զի կ'իթէ քիչ չատ զուարճալի կերպով չըլլայ, ազէկ գիտեմ որ զանի կարգացողները շատ քիչ պիտի ըլլան, եւ անոնք ալ ձանձրանալով պիտի կարգան :

Իմ ընթերցողներս այս մասին համար իս անարգեն, արհամարհեն նէ՝ «Մեղու»ն գեանէ գետին զարնեն նէ, շնորհակալութիւն ընդունածէ աւելի ուրախ պիտի ըլլամ, աներկբայ ըլլալով թէ ասանկ ընողները իրենց յանցաւոր կամ պակասաւոր ըլլալնին ճանցած են: շնորհակալութիւնը ուրիշ ատեն կը պահան-

յիմ անոնցմէ :

«Պրիչս ձեռքս չառած, ուխտ ըրած եմ կարելի եղածին չափ շողոքորթութենէ հետու վախշելու, եւ ճշմարտութեան շաղին հետեւիր սրբազան պարտք մը համարած եմ ինծի լրագրապետի մը պարտքը համարուած է ամէն բան իր պայծառ աչօքը տեսնել եւ նոյնը անփոփոխ իր ընթերցողաց հազորդել : Ըսել կ'ուզեմ որ կատարելութիւնը պակասութիւն դատելու չէ, պակասութիւնը կատարելութիւն նուազելու չէ : Վաստակի կամ պատուոյ կամ համբաւի յուսով ազգը խաբելու չէ : Իմ պարտքըս ես ստանկ կը ճանչնամ :»

Այս տողերը, որ գրական տեսակէտով ա'յն քան սկար են, գեղեցիկ են բարոյական մաքուր պատկերովը զոր կը ներկայացնեն Անոնք հաւատարմօրէն կը ցոլացնեն Սվաճեանի հոգին. եւ կ'որուակածն գործը զոր ան կոչուած էր կատարելու : — այսինքն գործը հանրու-

թեան շահերուն նուիրուած մարդու մը, որ կ'ուզէ բուժել ազգային մարմնոյն բոլոր վէրքերը, գործածելով ծագրին այրող ու միանգամայն հրապուրիչ գործիքը ինչպէս եւ՝ ու աւելի յաճախ՝ լուրջ, յստակ, անվախ, անվերապահ քննադատութեան նշիրակը :

Սվաճեանի գործն ու նկարագիրը Անասիտի ընթերցողներուն ճշգրտօրէն ծանօթացնելու համար՝ լաւապէս միջոցն է «Մեղու»ին մէջ երեւցած զլիաւոր յոգուածներուն վերլուծումը տալ, քանի մը նշանակալից հատուածներու յիշատակումով :

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի)

Գ Ե Ր Ե Զ Մ Ա Ն Ը

Ահագնամեծ բաղուեցաւ գերեզմանին հայրենի
Երախը լայն ուր անթիւ ինկան քաջեր ինքնազոհ
Նորոգուեցաւ թարմ արեամբ պատմուճանը ծիրանի
Ու սարսուացին անոր տակ ոսկորները հընածոյ :

Արքայորդի՛, միայն դո՛ւն խոժոռաղէմ, սեպածե
Կանգնած եզրը դամբանին, գժնէ խոհեր կ'որոճաս :
Կ'ընկղմի շուրջըդ աշխարհ ու արեւը քեզի սեւ
Կ'երեւայ սու՛մբ մը ինչպէս կործանումի վերահաս :

Արքայորդի՛, օ՛ն, թօթուէ՛ թախիժըդ վատ, ետական :
Եղերամարք թող հեծեն ու թող գանձի՛ր բիւրացին
Թաղուին իր հետ ու ըլլան զոհաբերումն իր փառքին :

Դեռ թաց աչքեր համբարձիկ յոյսով քեզի՛, տե՛ս, կուզան
Փնտրուել սուր մ'աջիդ մէջ... : Շողացո՛ւր զայն 'ւ ետեւէդ
Վազցո՛ւր ամբօխը եւ տա՛ր նոր ափունքներն արփաւէտ :

Վ. ՏԻՐԱՆԵԱՆ

ՀԱՅԿԵՈՈՅԹ Ի ՊԻՏԻԻ

ՕՔԹԱՎ ՄԻՐՊՕՒԻ

Յունիս Եի իրիկունը, խումբ մը ֆրանսացի նոր գրողներ, «Լա Փլիւմ» գրական կիսամսեակին նախաձեռնութեամբ, «Ռէսթորան տիւ փալէ» ճաշարանին մէջ հացկերոյթ մը տուին ի պատիւ Օքթավ Միրպօյի, «Գողգոթա»յի, Աբբայ Ժիւլիի, «Սեպասթիէն Ռոբ»ի «Սենեկապանուհիի մը (Սրագրին)», «Սեղճ ողորմելի մը յուշագրութեանց», «Չլախտա ուրի մը քսանու մէկ օրերուն» եւ ուրիշ այնքան ջղու ու հըզօր գործերու հոյակապ հեղինակին, որ անսահման Ֆրոպերին ամենէն հարազատ յաջորդն է, ու՝ Անաթոլ Ֆրանսին, Փոլ Ատանին եւ Ռոնիին հետ՝ մեծագոյն դէմքերէն մին արդի ֆրանսական գրականութեան:

Հարիւր յիսունի չափ գրագէտներ, արուեստագէտներ, դերասաններ, հրապարակագիրներ, քննադատներ ու գրասէրներ՝ ամեն ազգէ՛ մասնակցեցան այդ հացկերոյթին: Ներկաներուն մէջ կը նշմարուէին Էօթէն Գարիէր, Ալպեր Պենար, Թօլօ, Տիրիքս, Շէրէ, Շահին նկարիչները, տը Ֆէրօտի դերասանը, Քալվէ եւ Էօթէնի եւ երգչուհիները, Ժիւտիթ Քլատէլ արձանագործուէին, Հանրի Պօէր, Ժիւլ Քլարթի, Փօլ Էրվիէօ, Փօլ Ֆօր, Տր, Մարտրիւս, Ժիւլ Պուս, Մորիս Պոպուր, Անտրէ Ֆոնթէնաս, Շարլ Կէրէն, Ժան Կրափ, Շարլ-Հանրի-Հիրշ, Ֆրանց Ժուրաէն, Ալֆրեա Փարոի, Մարիւս Լրպոն, Ալպեր Մոքեյ, Թրիսթան Լըկէ, Սթիւարթ Մերիլ, Էրնէսթ Ռէյնօ, Իվանօէ Բամպոսոն, Բոպեր Շեֆէր Փիէր Վալտան, եւն, եւն, — Միրպօ, խնդրելով սիրուն համեստութեամբ մը՝ որ հացկերոյթն իրեն ի պատիւ երեկոյթի մը ձեւը չառնէ, այլ իրմէ նախագահուած գրական հաւաքումի մը, ինքն իսկ արտասանեց անաջին բաժակաճառը, որ ազնիւ կոչ մըն էր նոր գրողներուն ուղղուած, հրաւիրելով զանոնք որ փոխանակ զանազան ազանդներ մատուցեն, հատուածներ հիմնելով իրարու հետ կոտելու, բոլորն ալ միանան տիեզերական Բարութեան պաշտամունքին եզրայրօրէն ծառայելու համար:

Պ. Քարլ Պօէս «Լա Փլիւմ»ի տնօրէնը, խօսեցաւ յանուն իր թերթին խմբագրութեան եւ յանուն բոլոր երիտասարդ ֆրանսացի զբոսողներուն, եւ յայտնեց նոր սերնդին երախտագէտ յարգանքը՝ Օքթավ Միրպօ՛ գործին:

Պ. Մեօիսլաս Կոլպերկ, փոլոնիացի նորերուն գոհունակութիւնը յայտնեց Միրպօի պէս յանդուգն մտածողի մը մէկ խաղին (Գործը գործ է) «Քոմէտի Ֆրանսէզ»ի պէս պահպանողական, դասական իմաստոնի մը մէջ ընդունուելուն համար, եւ գրուատեց Ժիւլ Քլարթիի ազատամիտ ընթացքը:

Պ. Չօպանեան խօսեցաւ յանուն հայ գրականութեան, Ահա իր բաժակաճառը:

«Սիրելի վարպետ,

«Ձեզի կը բերեմ շնորհապարտ մեծարանքը հայ գրագէտներուն, որոնց մէջ դուք ունիք ջերմեռանդ հիացողներ եւ հետեւողներ:

«Ամէն ազատ մտածում եւ ամէն բարոյական գեղեցկութիւն խեղդող բարբարոս լուծի մը տակ կ'ըսած, հայ ժողովուրդը, այդ ամօթալից լուծը խորտակելու համար ողորելով հանդերձ, միշտ ջանացած է, հակառակ բոլոր պատուարներուն, իր սիրտը ճոխացնել եւ զօրացնել այն ազնիւ ու վառ արիւնովը որ արեւմտեան ազատ ոգիէն բղխած գործերը կը կենսաւորէ: Եւ ձ.ր գործը, սիրելի վարպետ, ձեր գործը որուն մէջ հոյակապօրէն կը թնդայ ամբողջական ազատութեան ծարաւ հոգիի մը աղաղակը, կրկնապէս սիրելի է այն ժողովուրդներուն որոնք, ինչպէս հա, ժողովուրդը, զիրենք զրկուած կը տեսնեն ամենատարակալն սգատութենէ:

«Դուք հնչեցուցիք, անկորոսա էջերու մէջ, սրամտութեան եւ դժուրեան ամենէն գեղեցիկ երգերէն մէկը զոր մարդկային հօգին լսելի ըրած բլլայ երեքս: Դուք նշաւակցիք Չարին բոլոր ուժերը, անոնք զոր մարդկային անասնականութիւնը, տգիտութիւնն ու շոտրգութիւնը կը դարբնեն եւ անոնք իսկ զոր կը ծնի Բնութիւնը, որ աւա՛ղ արդարութիւնը չի ճանչնար եւ միայն ուժը գիտէ Անժառանգուածները, ջախջախուածները, բոլոր անոնք որ կը տառապին, եւ բոլոր անոնք որ տիեզերական Չարիքին դէմ դժնդակ ու նուիրական պայքարը կը մղեն, ձեզի անսահման երախտագիտութիւն ըր կը պարտին այն կազդուրման համար զոր իրենց շնորհեցիք, այն յաջութեան համար զոր իրենց ներշնչեցիք՝ եղբայրական արցունքներովը զոր այնքան աղնօրէն թափեցիք արիւնահոս վէրքերուն վրայ, այն հաւատքովը զոր՝ հակառակ ամէն բանի՝ ապագայ լաւագոյն մարդկութեան մը մասին հոչակեցիք եւ այն վրիժառու հեղթեամբ որով Չարին մուլ գործաւորներուն երեսը բզբեցիք:

«Բաժակս կը պարպեմ Օքթավ Միրպօի նամենէն մարդկային գրողներէն միոյն՝ գրականութեանց ամենէն մարդկայինին, ֆրանսական գրականութեան»:

ՉԱՆՉՐՈՑԹԸ

Չանձրոյթը՝ հիւանդ Պարիկն է դալկահար •
 Կեանքին չուրջն՝ անձայն՝ կը յածի յամբարար •
 Երբ անոր մատներն հըպին մեր քունքերուն ,
 Կը հալի մեր սիրտն ինչպէս մոմ մը նիհար :

Աչքերը մարած կարմիր են կապտորակ ,
 Ինչպէս լապտերներ աշնան մը շուշի տակ •
 Չեռքերը պաղ են , ժանգոտած գոյներով ,
 Ու երբոր շարժին՝ անձրեւ կուգայ բարակ :

Կուրծքը երբ բանայ , ծիծերը լիճեր են ,
 Լիճեր են մեռած՝ ուր վարդեր փոտեր են •
 Տժգոյն բերնին վրայ մահն իր բոյնն է գրած ,
 Մարսուռ մարբեցնող կ'իյնայ մեծ աչքերէն :

Երբ ճամբուն վըրայ կանգնի յանկարծօրէն
 Եւ իր թոյլ մազերն իրենց ողբը ծորեն ,
 'Վա՛յ մինաւորիկ ուղեւորին գլխուն •
 Ամէն յոյս , խամբած , կը թափի մատներէն :

Իմին ալ վըզիս Չանձրոյթը փարեցաւ •
 Հաւատք , խեղճ , խանդ , աարփանք , խինդ ու ցաւ •
 Բոյոր երազներն որ կեանքը կ'արծաթեն ,
 Ամէն բան աչքիս իր կեղծիքը բացաւ :

Ամէն տեղ տեսայ բիրտ Ուժը տիրական ,
 Ամէն բան պատիր , Սուտը լոկ իրական ,
 Սէրն իսկ՝ դերասան , Գորովն իսկ շահագէտ ,
 Աննենդ ու բարի՝ լոկ Մահը սիրական :

Չանձրոյթն իմ սրտիս փաթթեց իր թեւերը •
 Դալկացան բոյոր իրերն ու ձեւերը •
 Ամէն բանի խորն Ունայնը կարգացի •
 Իմ հոգիս հագաւ մեծ Սուգին սեւերը :

Օրերն ինձ հիմա լոկ կակիծ կը բերեն •
 Կ'ըզձամ հեռանալ ապարդիւն պայքարէն
 Ուր Չարը միշտ յաղթ , միշտ հըզօր կը ցցուի •
 Կը բաղձամ մեկնիլ , մեկնիլ յաւերժօրէն •

Նեղ ու գարշահոտ այս տղմուտէն փախչիլ ,
 Ազատ ու մինակ՝ Յնհունին մէջ թռչիլ ,
 Գանեւ սուրբ ցաւեր եւ անսուտ հրճուանքներ ,
 Եւ կամ գէթ ցըմիշտ Ոչինչին մէջ հանգչիլ :

Տերվիճ

ՄԵՐ ԴՐԱՑԻՆԵՐԸ

Լ Ի Բ Ա Ն Ա Ն

Լիբանանու անունը անձանօթ չէ Հայոցս զայն իմացած ենք Ս. Գրքէն, որով եւ քաղցրը կը հնչէ ականջնուս անոր յիշատակութիւնը: Բայց այսօրուայ Լիբանանը տարբեր է Ս. Գրքի պատմական Լիբանանէն. այն աստե՛ն մեծ էր. հզօր էր, նշանաւոր էր իր մայրինե ու մ ծ անառններովը, եւ հոն կը բնակէր ժողովուրդ մը զոր Ասորի կը կոչէին եւ որ մեծ վեր խաղացած է աշխարհիս քաղաքակրթութեան մէջ: Իսկ այսօրուայ Լիբանանը պղտկացած ու տկարացած է. բաժնուած է՝ քաղաքակրթեայ ու վայրենի տարրերու. — Հարաւ-Արեւելեան մասը «Ճիւղի տալը» եւ արեւմտեան մասը «Թաթերու լեռներ» անուան սակ կը ճանչցուին, — մնացած է «կեղրոնական Լիբանանը» միայն հարազատ ժառանգորդ իր պատմական անուան: Կղզիացած է Խուրք տիրապետութեան մէջ, բայց չէ կղզիացած աշխարհիս քաղաքակրթութենէն. իր վաւակներէն մաս մը, ուսեալ ու կրթուած, ցրուած են աշխարհիս զանազան վայրերը. ծանօթ են եւրոպական քաղաքակրթութեան:

Այդ պատմական լեռան վրայ բնակող ժողովուրդը այսօր «Մարօնիթ» կը կոչուի. կրօնքով քրիստոնեայ եւ կաթողիկ, աւելորդ չըլար եթէ ըսենք թէ քիչ մըն ալ մոլեռանդ, այսինքն Պապէն աւելի պապական: Կան մէջերնին հին Ասորիներ ալ, յոյն-օրթօսոքսներ եւ բողոքականներ: Վերջին տասը տարիներու մէջ, գէպ ի Ամերիկայ բացուած գաղթականայ ն հոսանքը բողոքականութիւնն ու ազատամտութիւնը զարգացուց երկրին մէջ:

Լեզուներն արաբերէն է. իսկ գաղղիերէնն ալ սովորական լեզուին չափ կը գործածուի իրենց մէջ. վերջին տարիներս անգղիերէնն ալ ընդհանրացաւ շնորհիւ Ամերիկայի. իսկ եկեղեցական արարողութիւններն զեռ հին ասորերէնով կը կատարուի, ո՛չ արաբերէնը ո՛չ ալ լատիներէնը կրցան անոր տեղը բռնել:

Արարները, եգիպտացիները եւ Թիւրքերը տիրեցին ասոնց ալ երկրին, քրիստոնէութիւնը հոս ալ շատ հալածանք քաշեց Մահմետական ընդթնէն. բայց չյաղթուեցաւ. որովհետեւ այս երկրին մէջ խաչակիրները արշաւեցին քանիցս անգամներ. ցուցուցին արեւմտեան քրիստոնեաներու զօրութիւնը եւ պաշտպանութիւնը. Նափօլէոն Առաջինը Քրտանսական առքով ու փառքով եկած այցելած է իրենց երկիրը. Աքեայի պաշարման միջոցին. բանակցած է իրենց պետերուն հետ խոչոր ծրարի մը վրայ. թէ Աքեան անուիկն յետոյ, անոր մէջը գտած պէնթերովը պիտի դինէր Լիբանանու կարիճները եւ յալէր ցամաքի ճամբայով Կ. Պօլսոյ վրայ, ուր պիտի հիմնէր քրիստոնեայ թալաւորութիւն մը քրտանական պաշտպանութեան տակ: Այսպէս մահմետական տիրապետութենէն սկսեալ, քրիստոնեայ Եւրոպան մերթ ընդ մերթ այդ երկիրը այցելած ըլլալով, Լիբանանցիները յաջալերուեցան ու յոսացին եւ համերթութեամբ տանելով մահմետական երկարատե հայածանքները, պահեցին քրիստոնէութիւնը. միշտ ձեռքերնին ել կնցուցած զԿ ի Արևմուտք. զոչելով՝ «Պրանսա»:

1855 թուականին, Եւստօֆ Քարամ անուն վ հարուստ վերդաստանի մը զաւակ, ուսեալ ու ազատամիտ, խզել կը փորձէ իր նախահարց համբերութեան անձայր շղթան. արեւմտեան քրիստոնեաներուն զայսուհանն սպասելու անվերջ յոյսերը, ինքը ձեռնամուխ կըլլայ թուրքերը վճտելու ու երկիրը փրկելու ազատարար պաշտօնին կատարման: Ակիզբի փորձերուն մէջ զործը անյաջող կ'երթայ ու զրու թիւնը կը վատթարանայ. անակնկալ արգելքներու կը հանդիպի, որոնց ամենագօրուորը կ'ըլլայ երկրին փրկութիւնը Պրանսացիներէն սպասելու հզօր ու արմատական նախապաշարու մը որ կը սիրէր Լիբանանցոյ մտքին մէջ, եւ որ աւելի վնասակար կը թուի Քարամին քան թրքական գունդերն ու թրնթանօթները: Հինգ տարի մղած է Քարամ սպասամբութեան սուրբ կոնիւր, բայց չէ կրցած շատ կողմնակիցներ ունենալ. կղերը, ծերերն ու հարուստները չեն միացած իրեն. եւ գրեթէ միշտ հակառակիւմ են. երիտասարդներէն աննշան խորամասնութիւն մը կողմնակից կամ աւելի լաւն բեխով զինուոր ունեցած է իրեն. ամենամեծ խումբը 500 հոգին

չէ անցած օրինակ երբ «Ղաղիր» բուռած գիւղին սուջեւ թրջական Ն հազար զին օրն երբն յաղթած են , թիւերնին աչքքան էր միայն բայց շնորհիւ գիրքերնուն որ լեռնային եւ անտօիկ է , իրենք այ կարծեւ եւ քաջ ըլլալով , կրցած են գեղանայ երկար տարիներ : Շատ քաջեր փայլած են իրենց մէջ , եւ ժողովրդին ուշադրութեան ու գովասանքին արժանացած են : Մէկը , կատարութեանն բարբառ քան , արճամարտիով հազարաւոր գնտակներու վզովուկը , վազած է թրջական բանակը՝ թնդանօթածիպը գնտակահար ընկելով , շալկած է թնդանօթը ուսին եւ փախած է իր խմբին մէջը անվտանգ , սարսափ ու յուսահատութիւն ձգելով թշնամի բանակին մէջ եւ քաջաբերութեան ներշնչելով իր ընկերներուն : Մինչեւ 1860 թուականին՝ Թուրքը իր վայրենութիւնն ու սկարութիւնը անցած մը եւս ցոյց ապու համար՝ Դամասկոսի խաղաղ քրիստոնեաներէն իր վրէժը յուծելու գնաց , ու հոն անգութ կոտորած մը կազմակերպեց որ աւսիթ սուաւ : Եւ փոխէն Գ. ին ֆրանսական զբառնաւորները Գէլլուրթի սուջեւ շարելու եւ ֆրանսական զինուորները ցամաք պարպելու , որով Լիբանանը ազատուեցաւ վերջնականապէս թրջական լուծէն :

Այսօր Լիբանանը անուանապէս Թուրքիոյ զերիշխանութեանը տակն է , միայն կուսակալը Բ. Գրան ընտրութեամբ կը խրկուի . քրիստոնեայ ըլլալու պայմանաւ , եւրոպական վեց պետութեանց հաւանութեամբ : կատարութեան մնացեալ ամբողջ կազմակերպութիւնը տեղացիներէն է եւ ժողովրդի բնարութեամբ : զինուոր չունին , փոխտով կը կատարուին : սասիկանները կուրծքերնին կարմիր «քաջութան»ով խաչ կը կրեն :

Չունին տասանորդ , եւ թրջական զանազան ծանր սուրբեր . մարդապուխ տարեկան 8 դրչ 30 փրչ , սուրբ կը վճարեն՝ ներքին կազմակերպութեան ծախսերը գոցելու համար , ուրիշ ոչինչ :

Օրէնքնին խիտ կը գործադրուի , անցորթութիւնը երկրին ամէն կողմը կը փրկուի . կենաց , պատուոյ եւ ինչքի ապահովութիւնը կատարեալ է : միայն խղճի ու խոսքի ազատութիւնը սպասուածին չափ չէ . եւ մաքսատուները Թրքաց կը պատկանին՝ տեղացիներու հսկողութեան ու պահպանութեան տակ :

Ազատուելով սուլթանական լուծէն , Լիբանանցիները անզգայապէս ուրիշ բանապետի մը ճանկերուն մէջ բռնուեցան , այսինքն կարծու լիկ կղերին . որ առիթն ոգտուելով , Եւփոստն ու կաթոլիկութեան ազդեցութեան վերագրեցին , եւ կապեցին ու շղթայեցին Լիբանանցին Հոռոմայ աթոռին տաքերուն : Լատին միսիոնարները անթիւ վանքեր ու գործոցներ հիմնեցին եւ Լիբանանցոց զաւակները խրեցին իրենց ծնողքէն . ուսուց խրեցն ու զգացումները գողցան , ազատութեան անդ Հոռոմայ սորվեցուցին եւ մարդկութեան ու ազգութեան սուրբ զգացումները խեղդեցին ու սպաննեցին այդ անմեղ երախտներուն սրտին մէջ :

Միւս կողմէ , ոյն սահմանափակ ազատութիւնը որ աւելի կրօնական տեսակէտով կ'ըմբռնեն քան անտեսական ու յառաջդիմական , իրենց գոհացում պատճառեց , որով գրեթէ քասորդ դար մը յեղափոխութեան ու յառաջդիմութեան ոգին իրենց մէջ թմրած մնաց , մինչեւ որ ժողովուրդը շատնալով , եւ երկիրն արեւելն սահմանափակ ըլլալով , սկսաւ անտեսական տաղնապր փրկել : Գեղտուութիւնները շատցան , որուն քնական հետեւան էր յեղափոխութեան արթնացումը , որ հսկայաքայլ կը յատմանար . երբ Ամերիկայի ճանապարհը իրենց համար յայտնուեցաւ եւ ուշադրութիւննին այն կողմը դարձաւ որով յեղափոխութիւնը հարուած մը կերաւ ու տասնեակ տարիներ եւս շնացաւ :

Ճիշտ յայտնի չէ թէ ո՞րքան ժողովուրդ գաղթած է Ամերիկայ . ոմանք գաղթողներու թիւը մինչեւ 80 հազարի կը հանեն , բայց շափազանցութիւն է . հմուտ անձնաւորութիւններ ատոր կէտը կը կարծեն : Ամերիկայի հոսանքը թէեւ տեսակետով մը յեղափոխութիւնը սպաննեց Լիբանանցոց համար , սակայն ուրիշ կողմէն նոր ծնունդ տուաւ այդ ժողովրդին , զայն կրթեց , անոր աչքը բացաւ ու ազատութեան ու յառաջդիմութեան յարգը ըզգացուց անոր . Լիբանանցի գաղթականները յեղ թերթեր հիմնեցին Ամերիկայի մէջ , գիտական սկզբունքներու վրայ հիմնուած մեծ կոսակցութիւններ կազմեցին , եւ յեղափոխութիւնը , իրական ու արմատական յեղափոխութիւնը այսօր սկսաւ իրենց մէջ աւելի քան երբեք :

Տեստեսականին այժմ բարբարոսած է . Ամերիկայ գացողները շատ յաջող կը գտնան :

արեւտուրի մէջ շատ ճարպիկ են . երկրին մե-
 ծագոյն արտադրութիւնը մետաքս է եւ զա-
 նազան պտուղներ : Շորենը կիլիկիայէն կըս-
 տանան, շատ առագաստանաւեր ունին, եւ հը-
 մուտ են նաւարկութեան : Կիլիկիոյ նաւա-
 հանգիստները կ'երթան , Սուէտեայ , Իսքէն-
 տէրուն , Մէրսին . զանազան ապրանքներու
 վաճառականութիւն կ'ընեն , մասնաւորապէս
 ցորեն կը գնեն այդ տեղերէն :

Հայկական փոքր գաղթականութիւն մըն ալ
 ունեցանք հոն . ԳՏԻ կոտորածներու միջոցին
 Կիլիկիայէն քանի մը հայ ընտանիքներ հոն
 գաղթեցին եւ երկիրը հանգիստ ու ապահով
 գտնելով հոն հաստատուեցան . նշանաւոր վանք
 մը ունինք հոն , «Ս. Անտոն» անունով , որ
 Չմմարայ ըսուած լեռան վրայ , Պէյրութէն

16 քիլոմէթր դէպ ի հիւսիս, ծովէն 1500 ոտք
 բարձրութեան վրայ հիմնուած է . չէնքը՝ հըս-
 կայութեան եւ զեղեցկութեան տեսակէտով
 առաջիններէն է . շատ ազարակներ եւ ան-
 տառներ ունի :

«Ս. Անտոն»ը Պապական Հայոց կը պատկա-
 նի . չեմ գիտեր ո՞ր թուականին եւ ի՞նչպէս
 հիմնուած է . բայց Հասունեաններու վէճին
 առթիւ գոցուեցաւ ու միաբանները վոնտու-
 ցան, եւ երկար ատեն զոց մնաց . ԳՏԻ դէպ-
 քէն յետոյ որքանոց մը բացուեցաւ անոր մէ-
 ջը, եւ այսօր քանի մը տասնեակ հայ որբեր
 հոն կըթութիւն կ'առնեն :

ՊԱՀԼԱԻ

ԷՕՄԷՐ ԽԱՅԵԱՄԻ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐԸ

ԿԱ

Ալիւտրած զլիսովս՝ քու սէրդ զիս վարմը ձգեց ,
 Եթէ ոչ՝ ուրկի՞ց իրար հանդիպեցան իմ ձեռքս եւ այս բաժակը գինիի .
 Սիրականս խորտակեց այն զղջումը զոր խելքս ներշնչեց ,
 Ու եղանակը պատռեց այն հանդերձը զոր համբերութիւնը կարեց :

ԿԲ

Թէպէտ գինին (մեր երեսին) քողը պատռեց,
 Ճորչափ հոգի կրեմ՝ չպիտի զատուիմ գինիէ .
 Ես զարմանքի մէջ եմ մնացած գինի ծախողներուն վրայ
 Թէ իրենց ծախածէն լաւագոյն ի՞նչ պիտի գնեն :

ԿԳ

Այդքան չնորհք ու բարութիւն ի սկզբան ինչո՞ւ եղաւ .
 Ու բերկրանքի ու նազանքի մէջ իմ պահուիլս ի՞նչու՞ եղաւ .
 Հիմա համակ սիրտս ճմլել կը ճգնիս ,
 Բայց ես ի՞նչ մեղք զորձած եմ, նորէն կ'ըսեմ՝ ի՞նչ եղաւ :

47

Մտքիս մէջ հուրիակերպ կուռքերու ըզձանքը թող ըլլայ,
 Ձեռքիս մէջ ամբողջ տարին խաղողի ջուրը թող ըլլայ,
 Ինծի կ'ըսեն՝ «Աստուած քեզի զղջում տայ»,
 Ան չի տար ինքնին, ես չեմ ընեք, հետու ըլլայ:

48

Գինետանը մէջ լուացում չէ կարելի բայց միայն գինիով,
 Եւ այն անուէր որ արատուած է՝ չի մաքրուիր,
 Ուրա՛խ եղիք, զի մեր ժուժկալուծեան քօղը
 Այնպէս պատած է որ ա՛յ չի կարկտուիր:

49

Տան մը երգիքին վրայ տեսայ մարդ մը առանձին
 Որ կաւը կը կոխկրտէր ու զայն կ'արհամարհէր
 Այն կաւը խորհրդաւոր լեզուով անոր ըսաւ
 Գիտցի՛ր որ դուն ալ ինծի պէս բաւական պիտի կոխկրտուես:

45

Անուշ օր մըն է եւ օգը ոչ ջերմ է ոչ ցուրտ,
 Անձրեւը վարդենիին երեսէն փոշին համակ լուացած է,
 Պլպուլը պահլաւիկ լեզուով զեղնած վարդին
 Շարունակ աղերս կը թափէ թէ գինի պէտք է խմէ:

46

Գլխուդ փորձանք գալէն առաջ,
 Հրաման տուր որ վարդագոյն զինի բերեն.
 Դուն ոսկի չես, ո՛վ անգէտ պակասամիտ, որ քեզ
 Հողին տակ դնեն ու վերստին լոյս հանեն:

46

Հոգ տարէք՝ գինիի բաժակով ինձ ուժ տալ
 Եւ սաթանման զեղնած դէմքս յակինթի պէս ընել.
 Երբ մեռնիմ երթամ, պինի մէջ լուացէք զիս,
 Եւ որթի փայտէն դագաղիս տախտակ ըրէք:

Հ

Ո՛վ Շահ, հակառակից Խոսրովի գահուն քեզ վիճակեցուց
 Եւ քեզի համար Թագաւորական ձին զարդարեց .
 Երբ ոսկեամբակ երկվարդ շարժիլ սկսաւ,
 Ոտք զնեւով հողին վրայ, հողը ոսկեշող եղաւ :

ՀԱ

Այն սէրը որ բարեխառն է՝ փայլ չունի,
 Կիսամեռ կրակի նման՝ տապ չունի .
 Սիրահար այն է որ ամ ու ամիս ցայդ ու ցերեկ՝
 Դիւր ու զաղար, կեր ու ջուր չունի .

ՀԲ

Ճակատագրին գաղտնիքներու կնճիռները ոչ մէկը չլուծեց .
 Պարունակին ծիրէն դուրս ոչ մէկը մէկ քայլ սաք չգրաւ .
 Վասնզի, կը տեսնեմ, սկսնակէն ու փորձառուէն,
 Անկար անձեռնհաս է ով որ մօրմէ ծնած է :

ՀԳ

Երկինք ամպերէն նարկիզներ կը թափէ,
 Կարծես մարգերուն վրայ ծաղիկ կը թափէ .
 Շուշան բաժակէն վարդ գինի թափեմ,
 Մինչ մանուշակ ամպերը յասմիկ կը թափեն :

ՀԴ

Սակաւապէտ եղի՛ր աշխարհէս եւ գո՛հ ապրէ՛,
 Եւ ժամանակին բարիքէն ու շարիքէն անկախ եղիր .
 Ձեռքիդ մէջ բռնէ բաժակն ու գեղունիին խոպոպնե՛րը, զի չուտ
 Ամէն բան կ'անցնի ու սա մէկ քանի օրս մեզի չի մնար :

Թարգմ. պարս. .

ԷՕՄԷՐ ԽԱՅԵԱՄ

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ԵՐԱՅԻՄԱՆ ԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Շար. եւ վերջ

Ազգայնութեան խնդրոյն վրայ՝ թերեւս քիչ մ'աւելի լաւ միջոցներ ունինք հետախուզութեան, պայմանով որ միշտ մեծ զգուշութեամբ վարուինք. երբ մեղեղիններու ամբողջութիւն մը կ'ուսումնասիրենք՝ ազգային արուեստի մը տեսակէտովը, պէտք է որոշենք անոր մէջ մտած օտար ազդեցութեանց մասը: Լեզուարանները այս մտահոգութիւնը միշտ ունին. ինչո՞ւ երաժշտարաններն ալ չունենան զայն: Եթէ, օրինակի համար, արեւելեան Յըրանսայի բարբառով մը գրուած միջնադարեան ձեռագրի մը մէջ, փրովանսական բարբառի հետքեր գտնուին, սխալը յայտնի կ'երեւայ եւ յաճախ իր պատճառն ալ մէկտեղ: Երաժշտութեան մէջ, պարագան նոյնն է, թէեւ աւելի նրբին՝ Այսպէս, հայ եկեղեցւոյ միեւնոյն նկարագիրը ունեցող ժամերգութեան կտորներու մէջ, զոր օրինակ՝ շարականներուն մէջ, շատ պարզ մեղեդիներ կը գտնենք շատ զարդարուններու քով: Խոնջ պիտի հետեւցնենք: Պատմութիւնը մեզի ցոյց կուտայ զայդ: Զարդամուկական մեղեդիները եկեղեցական երգին մէջ մտցուած են կ'Պոլսոյ Հայոց ձեռքով սրոնք ամէն օր կը լսէին, աւելի քան թէ իրենց կովկասի ազգակիցները, տաճկական ժողովրդական խաղերը: Միեւնոյնը պատահած է Յոյներուն մէջ: Սկզբնական խորքին վրայ, պարզ ինչպէս ամէն ինչ որ կը բղխի հնդեւրոպական հանճարէն, Յոյներն ու Հայերը ասոնազորած են սեմական-դուրանական արուեստին բոլոր ձայնական զարդարանքները: Հետեւաբար, պէտք է երբեք չմոռնալ, երբ հայկական արուեստի տեսակէտէն կ'ուսումնասիրենք հայկական եկեղեցական մեղեդիները, մենք մեզի հարցնել թէ արդեօք տաճկական ներմուծումներ չե՞ն պարունակեր: Ժողովրդական երգերը, կովկասի մէջ, ա'լ աւելի բարդ է. բոլոր ազդեցութիւնները, ուսական, հայկական, վրացական, թրքական, պարսկական, քրդական, հոն իրարու կը խառնուին, բոլորն ալ կը խուժեն, կը շաղապատուին ու զիրար փոխադարձաբար կ'ալլալէն: Ուրեմն բացարձակապէս անկարելի պիտի

ըլլար այս քառօրն մէջ որոշ տեսնել, առանց իրերը մօտէն քննելու: Մեր նպատակն է, ինչպէս ըսինք արդէն, երաժշտական ձայնագրութեանց տեսակէտով՝ ուսումնասիրել լատին, յոյն ու հայ եկեղեցական երգեցողութիւնը:

Արդ, լատին երգեցողութիւնը մեզի քաջածանօթ էր՝ զայն միշտ լսած ըլլալով, ու գրտականօրէն՝ այն ուղղութեամբը զոր շատոնց ի վեր մեզի տուած էին Սոլիմի վանական տոմ Մոքթո եւ Սէն-Վանտրիյի արքայայր տոմ Փոթիէ՝ պիտեմութեան հայրերը: Բիւզանդական երգեցողութիւնը իր գործնականին ու տեսականին մէջ մեզի յայտնած էին մեր Ա. Կասթուէ բարեկամն ու Կ. Պոլսոյ Աստփօնիսթներու աշխատութիւնները: Վերջապէս հայկական երգեցողութիւնը, դեռ քանի մը տարի առաջ մեզի համար խորհրդաւոր էր ու անծանօթ: Արդ, մենք միշտ խորհած ենք որ անկարելի է ազգի մը երաժշտական արուեստը ուսումնասիրել երբ մարդ ու եւ է չափով չի գիտեր այդ ազգին լեզուն, պատմութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը, երբ մարդ չէ ջանացած անոր ոգին թափանցել՝ իր արտայայտութեանց ամբողջութեանը մէջ:

Ֆէթիս, որ այնքան չարիք հասուցած է երաժշտական գիտութեան, դոնէ այդ գաղափարը ունեցած է. միայն թէ, գործնականին մէջ՝ երբեք անոր չէ հետեւած: Արդէն անկարելի էր: Այսօր կարելի չէ, գիտական քննադատութեան պահանջներն ի նկատի ունենալով, երաժշտութեան ընդհանուր պատմութիւն մը յօրինել: Մասնական ուսումնասիրութիւնները արդէն իսկ շատ ընդարձակ են:

Առաջին պայմանը զոր պէտք էր կատարել՝ որպէսզի հայկական երգեցողութեան խորագէտ Կասթուէն մեր փափաքը իրականանար, հայ եկեղեցւոյ լեզուն սորվիլն էր. երկու տարի Արեւելեան Կենդանի Լեզուաց վարժարանին մէջ, պ. Օ. Քարիերի առաջնորդութեամբ, ուսումնասիրեցինք այդ վախճանեալ լեզուն: Նոյն միջոցին, Ա. Միլե, Միչէլ Պրէալի տեղ փոխանորդաբար Գոլէժ տը Յըրանսի մէջ հին հայերէնի բաղադատական քերականութեան իր գասընթացքը կ'աւանդէր (1899-1901): Վերջապէս Փարիզի հայոց վարժապետը, Սուքիաս Պարոնեան, պատուական ծերունի մը, հայրենասէր՝ նոյն իսկ իր գրական պահանջումներուն մէջ, աւելի մասնա-

ւորապէս մեզ կ'ընտելացնէր եկեղեցական երգեցողութեանց լեզուին. ասոնք եղան այն միջոցները զոր Փարիզ մեզ ընծայեց շարականներու եւ Մովսէս Սորենացիի լեզուն սորվելու համար :

Արդէն քանի մը ցանուցիր նշանակներ մեզի թոյլ տո՛ւած էին մեր երաժշտական հետազոտութեանց նախասարբերը հաւաքելու : Մատենանոցի տութիւնը մեզի յայտնեց Փեթերման գերմանացի արեւելագէտին մէկ աշխատութիւնը, արդէն իսկ հին. ամէն տողին կասկածով վերաբերուելու հաստատ որոշումովը՝ կարդացինք Փեթերի «Երաժշտութեան ընդհանուր պատմութեան» չորրորդ հատորում այդ նիւթին նուիրուած գլուխը. կասկածառութիւնը անգամ մը եւս այս առիթին մէջ մայրը եղաւ ապահովութեան : Հայերէն լեզուով հրատարակութիւններէն, Նիկողոս Թաշճեանի «Դասագիրք»ը քիչ մը լուրջ ու որոշ հանգամանք մ'ունեցող առաջին գրքոյիը եկաւ զոր մեր ձեռքն ունեցանք երաժշտական ուսումնասիրութիւննիս սկսելու համար. բայց զարձեալ ո՛րքան մթութիւններ, ո՛րքան հակասութիւններ :

Վենետիկի Մխիթարեանները հրատարակած էին գիրք մը հայ եկեղեցական երգեցողութեանց, իտալացի նշանաւոր մաէսթրօի մը՝ Պիանքինիի՝ ձեռքով եւրոպական ձայնագրութեան վերածուած. այդ եղանակներուն նման բան մը ոչ Հայաստանի մէջ իմացանք, ոչ այլուր, եւ ուրիշ ո եւ է հաւաքածոյի մէջ չգտանք զանոնք : Հոչակաւոր մաէսթրօին հանձարը հայկական սահմանագլուխներէն հեռու տարած ըլլալու է զինքը՝ մինչեւ ամենաքաղցր քմայքի թագաւորութիւնը : Յետոյ, ընդունեցանք ուրիշ հատոր մը Հայ եկեղեցական երգերու, Իրֆիլիս բնակող չմուտ երաժիշտ Պ. Եկմալեանի ձեռքով եւրոպական ձայնագրութեան վերածուած : Վերջապէս կրցանք բարերարասարար ձեռք բերել Հայ եկեղեցական երգեցողութեան երեք զլխաւոր գրքերը, հայկական ձայնագրութեամբ, էջմիածնի պաշտօնական սպագրութիւնովը, «Ժամագիրք»ը, «Կատարագ»ը, ու վերջապէս երգեցողութեան գերազանց գիրքը՝ «Շարական»ը :

Այս երեք գրքերով, ու Թաշճեանի «Դասագրքով»ը կրնայինք այդ նիւթին վրայ քիչ շատ լուրջ աշխատութիւն մը կատարելու սկսել. բայց մեզի միշտ պիտի պահէր կենդանացնող ոգին, բնիկ երգիչներու ուղղակի ունկնդրութիւնը եւ միջավայրին զգացումը : Սենետիկի մէջ աշխատող աշխարհագրաբանները մեզի միշտ զուարճալի թուած են : Այն երաժշտագէտները որ արեւելեան արուեստին վրայ կը խօսին առանց երբեք Ֆրանսայէն դուրս ելած ըլլալու՝ նուազ զուարճալի չեն թուիր մեզի : չկան միթէ այնպիսիներ որ տիեզերական ցուցահանդէսէ մը անմիջապէս յետոյ մալկաշեան, ճարտնական, աննամեան երաժշտութեան վրայ գրքեր գրած են : Մարդ կըրնա՞յ երբեք ապահով ըլլալ Փարիզի մէջ հիւրընկալուած բոլոր Արեւելցիներուն վաւերահամութեանը : Ուստի վաւերական Հայեր գրութեան համար գայի՞նք Հայաստանի կրօնական կեդրոնավայրը՝ էջմիածին :

Էջմիածնայ մէջ գտնէ կրնայինք յուսալ որ պիտի գտնէինք Հայաստանցի Հայեր, զուտ աւանդութիւնը պահպանող եւ Պոլսոյ, Վենետիկի, Սէն-Փեթերսպուրկի կամ Փարիզի ազդեցութենէն զեւ զերծ :

Ասոր համար է որ փափաքն ունեցանք հայ եկեղեցական երաժշտութեան կենդանի աղբիւրին գիտելու, եւ հայ եկեղեցւոյ երաժշտական գրութեան մասին մեր կատարած հետազոտութեանց արդիւնքն է որ պիտի ներկայացնենք «Թրրիպիւն տը Սէն-ժէրվէ»ի ընթերցողներուն : (1)

Փիէր Օպրի

(1) «Թրրիպիւն տը Սէն-ժէրվէ» մէջ իր ուսումնասիրութիւնը մաս առ մաս հրատարակելէ յետոյ Պ. Օպրի զայն մասնաւոր հատոր մը մէջ պիտի ամփոփէ : Երբ հատորը լոյս տեսնէ, աշխատութեան ամբողջութեանը մասին ծանօթութիւն պիտի տանք մեր ընթերցողներուն :

Esquisse d'une Grammaire Comparée de l'Arménien Classique, par M. Meillet, Vienne, 1903, Imprimerie des P.P. Mékhitaristes. —

Ա

Հայ լեզուագիտութեան ուսումին հետևողները կամ հետաքրքրուողները մանաւանդ այն ստուար դասն որ ծանօթ չեն գերմաներէն խրթին լեզուին՝ այսուհետև չեն կրնար գանգատիլ թէ չունին իրենց առաջնորդող գիրք մը յստակ, ամբողջ հակիրճ ու նոյն ասան համապարփակ . որ իրենց հաղորդէ հայ լեզուագիտութեան հետազօտութեանց վերջին արդիւնքները, ո՛չ քմածին եւ հանելուկային ստուգաբանութեան ու մեկնութեանց խաղեր . այլ բաղդատական լեզուաքննութեան արտազրած մեծախնամ, հասուն պատուղները :

Թէպէտ «Աւրուագիծ» համեստ անունը կը կրէ այս գիրքը, եւ 110 էջերու մէջ քովանդակուած է, սակայն այդ անձուկ չըջանակին մէջ դուրս ձգուած չկայ որ եւ է էական կէտ մը որ կը հայի հայ լեզուին ուսումնասիրութեան : Նախ լեզուին պատմականը, յետոյ զատ զատ կը քննուին շեշտում, բաղաձայնք, ձայնաւորք, վանկ, բառալերջ, արժատական ձայնաւորի փոփոխ ձևեր, հոլովում (անուն, գերանուն, եւայն), սեռ, թիւ, բարդ բառեր, թիւի անուններ, մակբայ, բայական ձևեր, յարաբերութիւն, շարադասութիւն, ստորագանախաղատութիւնք, բառակոյտ, ամենքը ուսումնական կարգով եւ կապակցութեամբ, եւ զոտչաւոր ոճով, միշտ զանազանելով ստոյգ եւ ապահով հաստատուածը՝ ենթադրականէն, անստոյգէն, մաթէն . երբեմն մերժելով իսկ որ եւ է կասկածելի վարկած մէջ բերել, ու շատանալով «հաստատուած ստուգաբանութիւն չունին»ով կամ «ծագումը մութ է»ով : Այսուհետև հայ լեզուագէտները ինքզինքնին միայն մեղադրելու են եթէ նորէն գեգերին ու գանգաչեն կողմնակի անել փողոցները, ահա իրենց զծուած է արքայական պողոտան . ահա լեզուին շինուածքը եւ իր հիմնական մասերը այսուհետև այս կամ այն մասը կրնայ աւելցուիլ, ճոխացուիլ, ընդլայնուիլ, բայց էական աշխատութիւնը եղած, վերջնական ձևի մէջ գրուած կը ներկայանայ արդէն մեղի Պ. Մէյէթ այս գրքին մէջ, որուն անհրաժեշտօրէն պէտք է դիմէ ամէն հայերէնագէտ իր խուզարկութեանց մէջ :

Մասնաւորապէս խորին ուշադրութեան ար .

ժանի են ներածութեան մէջ յարուցուած խղիւղները հայ լեզուին նախադրական վիճակին վրայ, նրանեան լեզուներու ազդեցութեանց վրայ . դասական գրաբարին կազմութիւն ստացած գաւառին վրայ, որոնք դարդ ոչ թէ լուծուած, այլ ուսումնասիրութեան առարկայ իսկ չէին եղած :

10 էջերով ներածութեան մէջ կը գտնենք համառօտագիծ պատկերը լեզուին պատմականին, օրինակ մը որուն պէտք է հետևի ամէն լեզուաբան, նկատելով որ եթէ մոզովբի մը պատմական կեանքը գիտցուէր իր ամէն մանրամասնութեանց մէջ՝ անկէ իսկոյն պայծառ ցոյացումով կը լուսաւորուէին այդ մոզովբին լեզուին մէջ գտնուած այլազան տարբերք, անոնց յաջորդական վերադրութիւնը sup rposition), անոնց փոխադարձ ներգործութիւնները եւ լեզուին բնոյճանուր զարգացումին վրայ ունեցած ազդեցութիւնները : Դըմբաղարար, Հայ ազգին քննական կամ վաւերական պատմութիւնը գէտ կըստէ գրուելու, եւ «հայ» կոչուած անգամ գեո չէ գտած իր մեկնութիւնը, թէպէտ Եկնարնի ձեռնարկը գոյն Հասի հետ կապելու հետգհետէ իր կողմը պիտի բոյրէ շատ փաստեր . օրինակի համար Հարֆ (սեռ. Հարբայ) գաւառին անունը (որուն կ'ակնարկէ Խորենացի իբր Հայ ազգի նախահայրերուն բնակութեան տեղը) որ դարձեալ Հասիով կրնայ մեկնուիլ, ինչպէս Պէյ. spada կը տեսնենք հայերէնի մէջ թէ՛ սպար եւ թէ՛ սպայ ձևերուն տակ (սեռ կորիւն որ սպարապէս եւ սպայապէս անխափր կը գործածէ իրարու տեղ . նաև Բիւզանդ որ ունի «ոզորմէր ազքատաց, տնանկաց, պանդխտոց, ամայնաց» ուր «ամայն» հաւասար է «ամարդի»ի, որ եղած է «ամատի» . յետոյ «ամայն») :

Եթէ այսպէս լիակատար ու վաւերական պատմութիւն մը ունենայինք, պիտի գիտնայինք թէ ի՞նչ էր բաժինը զոր բերաւ լեզուին մէջ Արեւմտեան տարրը ազգին՝ նրանեան եւ յետոյ Հելլենական ազդեցութեան ենթարկուած Հասեան-Փոլեզական տարրը՝ զոր բոնարար միացուց Արեւելեան մասին տէրը ու իշխողը Տիգրան Մեծ. ըստ Ստրաբոնի. ձեւացնելով Հայսպէս Մեծ այստանը, երկուքին լեզուներուն խառնուրդով մէկ նոր հասարակաց լեզու մը յառաջ բերելով եւ ի մի կապելով երկու մոզովուրդները : Անտաբակոյս այն ատեն յատկօրէն պիտի ճանչնա-

յինք ծագումը մեր լեզուին ոչ-Երանեան բնիկ հայ տարրին որ հիմա միայն վարկածներու տարեկայ կրնայ ըլլալ :

Կազմական այս մեծ փոփոխութենէն ետքը երկրորդ մեծագոյն կերպարանափոխութիւնը զոր կրեց լեզուն՝ տեղի ունեցաւ երբ 66ին վերջապէս Հոռոմի հաւանութեամբ՝ Տրդատ-Արտաշէս՝ Պարթեաց թագաւորին եղբայրը՝ Պարթեւ հարստութիւնը հաստատեց Հայաստանի մէջ : Այս մեծ պատմական գէպքը այնքան բեղուն արգասիքներ ունեցաւ եւ այնքան խորունկ արմատներ ձգեց երկրին մէջ (Նորմաններուն Անգլիա արչաւանքին պէս) որ չափազանցութիւն չպիտի ըլլար այդ թուականը համարիլ ծննդեան թուականը հայ ազգին այն վիճակին որով ան տեսարան կուզայ հայ զասական պատմիչներու գրուածներուն մէջ լեզու, կրօնք, բարք, քաղաքական աղբսներ, ամէն բան որ անկէ առաջ լոյժ ու տարտամ էր՝ Պարթեւ հարստութեան օրով կը ստանայ իր որոշ, վերջնական հանդամանքը : Մէկ բառով՝ Հայաստանի պարթեւացումն էր որ տեղի ունեցաւ թէպէտ հին նախարարական տոհմերը մնացին իրենց կալուածներուն եւ ազդեցութեան տէր : Ամէն բանէ աւելի լեզուն յայտնի նշանները կը կրէ այս գէպքին : Ընկլուզումը ունեցաւ ան, նորիկ տարրին՝ պահլաւիկ բառերու եւ ասմանքներու հեղեղին մէջ, որուն մուտքը աւելի գիւրին կ'ընծայէ սա պարագան որ չէր ներկայանար նոր տարրը իբր բոլորովին օտաւ ագետը եւ նորօրինակ, այլ մերձաւոր ու նմանատիպ՝ արգէն Հայոց մէջ գերիշխան երանեան լեզուներու, ինչպէս մարականին ու հին պարսկականին : Խիստ շահեկան եւ լուսացայտ ուսումնասիրութիւն մը պիտի ըլլար՝ լեզուին մէջ գտնուող այս պահլաւիկ տարրին զուգակր եւ վերլուծումը ընել : Քանի մը օրինակ կը բաւեն ասոր կարեւորութիւնը երեսան հանդու խոչսանգաւնի բառը որ անանցներ այ ունի՝ եւ որուն ծագումը անմասնօթ մնացած է ցարդ, ուրիշ արմատ չունի բայց միայն պահլ. Khrafsthagna, որ, ինչպէս ծանօթ է. Չրադաշտական կրօնին մէջ՝ Արհմի արարածները՝ վնասակար կենդանիները զարնել ջնջելու ծառայող գործին է զոր ամէն Չրադաշտական պարտէր գործածել գիտնալ : Ահա բառ մը որուն գոյութիւնը կրնայ նպաստել Հայոց մէջ Չրադաշտական կրօնին հաստատմանը վկայութեան : Սրակել, ուրիշ

բառ մը, որուն բնիկ հայ ըլլալը կ'ամ չըլլալը զեռ խնդրոյ տակ է, բայց շուտ կ'որոշուի երբ համեմատենք պհլ. srisk (կաթիլ) բառին հետ : «Վասպուրական»՝ ծանօթ գաւառին անունը՝ պհլ. Vaspuharakanն է, որ Պարթեաց մէջ թագաւորական տոհմէն ետքը եկող ազնուականաց բարձրագոյն դասին կոչումն էր : «Վասպուրական» բառին յի գիրի սովորական անկումով կ'ունենանք «ասպուրական» (համեմատէ՛ aspoharakanih, տես էջ 280, Epist. s of Manuskihar trans, by West) եւ ասոր արմատը «ասպուր»՝ ուրիշ նուազական փաղաքշական ակ մասնիկով եւ յունական հագուտով «Ասպուրակէս» ծանօթ եպիսկոպոսապետին անունը, նաեւ «Ռստակէս» : պահլ. ristak (շինական, Գրիգոր Լուսաւորչի որդւոյն անունը՝ որմէ՛ նոր ապացոյց մը Լուսաւորչի տոհմին պարթեւական ծագումին :

Միւս կողմէ հրովարտակ բառը՝ դարձաւ Երանեան փոխառութիւն մը՝ չենք կրնար պարթեւական ժամանակին վերագրել, այլ պէտք է տանինք աւելի կանուխ՝ Մարական գերիշխանութեան ժամանակին : զի Prru vart-s Մարաց թագաւորին անունը, որուն հետ աղերս ունի եւ որ մեր «ճրովարտակ» բառին համաձայնող իմաստ ունի (celui qui pro-lame la foi, տես Ju-ti, Iranische Namensbuch, էջ 105) յետոյ Պարթեաց ժամանակին՝ յի գրին տկարացումով եւ իրն անկումով ձեւափոխուած էր «Հրահատ»ի : Ուստի կը ստիպուինք՝ հակառակ Պ. Մէյէի՝ հետեցնելու թէ պահլաւականէն առաջ եւ աւելի հին Երանեան փոխառութիւններ ունի լեզուն թէպէտ անչուչտ պահլաւականին վերագրութեան տակ կորսուած է անոնց մեծ մասը :

Պ. Մէյէ շատ քաջ բացատրած է հայ լեզուին վրայ Երանեան յաջորդական ազդեցութիւններուն կարեւորութիւնը, թէպէտ ներածութեան մը նեղ սահմանին մէջ ի հարկէ շատ համառօտակի անցած է անոնց վրայէն, եւ իրաւամբ՝ զիտել կուտայ թէ «Երանեան տարրին կարեւորութիւնը այն աստիճանի է որ երկար ատեն հայ լեզուն Երանեան գաւառաբարբառի մը տեղ առնուած էր... ոչ միայն բառերու մեծ թիւ մը փոխ առնուած է, այլ յետադիր մասնիկներ ու ասմունքներ ձեւուած էին Երանեան օրինակի վրայ», եւ ի մէջ այլոց կը յիշէ փող հարկանել ուր «հարկանել» պարզ թարգմանութիւն է հին պհլ. dsa'sanի

(պրակ, զեղեկ)» . հոս կրնայ մէջ բերուիլ նաեւ ախտաճեհ որուն մէջ պահուած է բուն պահլ . ժառանգիկն արմատը . Հետաքրքրական է դիտել տալ նաեւ այս առիթով թէ ախտաճեհ փոխառիկ բառին բնիկ հայ հոմանիշը ունինք՝ ցաւագար . եւ զեւ այսպիսի բազմաթիւ հոմանիշներ որոնք փոխառիկ ու բնիկ հայ բառերու երկուութիւն մը կը ներկայացնեն . զոր օրինակ այլ . վաղ . աբխալ , բազաւոր . կար , զօրոտիւն . իրաւ , դաս . հոս . բոյր . ձի . երկվար . կրակ , ւսր . երկիր , աշխարհ (Khsathra) . նիրն , իւնն . հարց , փորձ . օձ , իժ . չար , վառ . վրեժ , ֆեն . նարոս . գոյն . սզն , ազգ . պարս - պարսյան փութալ . շսպելի , եւն . եւն . Երեւոյթ մը որ կը թուի մասնանշել երկու ժողովուրդներու խառնուրդ մը . որուն մէջ երկու տարրերուն հաւասարապէս հասկանալի ընելու համար նոյն իմաստը՝ հարկ եղած է երկուքին զատ զատ բառերը միացեալ գործածել՝ ինչպէս հարց ու փորձ , պարս եւ պարսյան , ազգ եւ աղիւնք , եւն . Թերեւս ասկէ յառաջ եկած է նաեւ հոմանիշներու զարմանալի ճոխութիւնը եւ առատ գործածութիւնը որ մեր գրականութեան սկիզբէն յայտ կուգայ , ինչպէս Բիւզանդի մէջ (զոր օրինակ , «ազգի . տոհմի եւ տակի» . ուր «տակ» պահլ . tak — ճիւղ) :

Պ. Մէյէ գասական գրաբարի ծագման տեղին հետաքրքրական հարցն ալ մէջտեղ կը դնէ . եւ կ'որոշէ Վանայ Լճին շրջակայ երկիրը , եւ իբր փաստ կը բերէ շեղու բառը եւ հայցականի զ նախդիրը որ Վանայ Լճին շուրջը կը գործածուի ճիշտ ինչպէս գասական գրաբարի մէջ : Այս օրինակներուն վրայ կրնայ աւելցուիլ նաեւ զ նախդիրը որ գարձեալ Վանայ Լճին արեւմտեան կողմերը պահուած է «ամառ սըբուն» (սըբուն) «գիշեր սըբուն» . եւ այլն նա . եւ գասական գրաբարի մէջ տեսնուած բառեր որ իրենց մասնաւոր առումով կը շործածուին նոյն տեղումները , ինչպէս «իշխենալ» (իշխել , համարձակիլ իմաստով) «չենք իշխենար» , նաեւ գրաբարի մէջ շատ հազուադէպ բառեր , օրինակ «գիշերախառն» . որուն պէս կը գործածուի մինչեւ գարդ Վանայ շրջակաները «առաւօտախառն» (արշար . սին) «Առաւօտախառն արտ քաղողներաց վրայ գացեր ա» (տես Ս . րեւելք» 24 հոկտ . 1901) :

Ներածութեան վերջի մասին մէջ հեղինակը յիշատակութիւնը ըրած է հայ լեզուագիտութեան վրայ լոյս տեսած բոլոր օտարագրի եւ

հայագրի հեղինակներու գործերուն : Սակայն պէտք չէր անյիշատակ մնալ ասոնց մէջ՝ վաղածեռ Հ . Տէրվիշեան , որուն «Հնդեւրոպական նախալեզու» գործը որ ընդարձակօրէն կը խօսի հայ բառերու եւ ձեւերու ծագումին վրայ , տպուած 1885ին՝ առաջին անգամն ըլլալով մեր մէջ բաղդատական լեզուագրնութեան հաստատ հիմերու վրայ կը դնէր հայ բառերու եւ քերականական ձեւերու մեկնութիւնը :

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

(Շարունակելի)

Թ Ղ Խ Ա Կ Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Ճիպտութիւն , պ . Արապեանց մեղի դրկած է նոր պատասխան մը «Հեթում»-ի վերջին թրղթակցութեան՝ Հապեչխատանի Հայերուն մասին : Անկողմնակալութեան պարտք մը կատարելով . կը հրատարակենք այդ գրութիւնը , ու կը կարծենք թէ այդ վէճը կրնայ այլ եւս փակուած նկատուիլ . երկու կողմէն ալ յայտնուեցան դիտողութիւններ ո՛րնք իրենց ճիշդ ու անճիշդ մասերն ունին , հետեւաբար եւ զիրար լրացուցած եւ Հապեչխատանի Հայոց խնդրի մասին հայ հասարակութիւնը յուսաւորած եղան . «Հեթում» ունեցաւ արժանիքը այդ հարցը տոածին անդամ մէջտեղ դնելու , եւ իր փափայն էր այդ գաղութին յուրջ կազմակերպումին եւ գարգացումին նպաստել տալով . մենք պիտի բաղձայինք որ փոխանակ մեր գաղութներուն մէջ արհեստը կամ վաճառակաւութիւնը նախընտրելու խնդիրը , որո՞ւ մասին հանդարտօրէն կարելի է վիճել , անձնական կրթութիւնի վերածելու , Հապեչխատանի մեր թղթակիցները ջանաջին համերաշխութիւն մը յառաջ բերել այդ փոքր Հայերուն միջեւ որոնց մէջ կը գտնուէին . վաճառականութիւնն ալ ոգտակար է , արհեստն ալ՝ գաղութի մը մէջ . միայն անուշով պէտք չէ միւսը քարկոծել . էականը այն է որ մեր բոլոր գաղութները ջանան իրենց գտնուած երկրին մէջ դիրք մը գրաւել իրենց աշխատութեամբ ու տաղանդով , ու ատոր հա-

մար անհրաժեշտ է որ գործունէութեան ամէն ճիւղերն ալ ընդգրկեն, ու մանաւանդ իրարու օգնեն, զիրար խրախուսեն՝ փոխանակ իրարու դէմ մաքառելու:

Կրկնում եմ թէ Հապէշների կողմից երբէք առանձին համակրութիւն չէ եղած Հայերի վերաբերմամբ, եւ թէ համակրօն ընգունած են ոչ թէ միայն Հայերին, այլ եւ Յայներին, Ասորիներին, Խպարներին եւ վերջերս էլ Ռուսներին՝ երբ այս վերջինների հետ էլ ծանօթացան: Հայերն իրենք են որ արեւելեան եկեղեցիին պատկանող ազգերից ամենից աւելի համակրանք են տածած եղել զէպ ի Հաբէշները, եւ սրանով էլ միայն պէտք է բացատրել այն որ Հայերը Նրուսազէմում աղօթատեղի տուած են Հաբէշներին, մինչդեռ եթէ այդ մասնաւոր համակրանքը Հաբէշների կողմից արտայայտուած լինէր, քաղաքական խնդրի պատճառով Անգլիացիները կողմից ուղարկուած հայ պատուիրակներին եղած ընդունելութիւնը բոլորովին տարբեր կերպով պիտի արտայայտուէր: Երեւի այդ մասին ոչինչ չգիտէ օգուածագիր պարոնը: այն մամանակ էլ Հաբէշստանում խօսք «Թանձրամիս Հայեր» չկային, որոնց պատճառով պակաս լինէր Հաբէշների համակրութիւնը:

Հաբէշները կրօնամուլ են այն չափով որ չափ կարող են կրօնամուլ լինել տգիտութեան մէջ խարխափող բոլոր քրիստոնեայ ազգեր: Բայց քրիստոնէական կրօնամուլութիւնը շատ է տարբերուում մահմետական մուսուլմանութիւնից: այդպիսի մուսուլմանութիւն չէ կալիլի գտնել քրիստոնեայ Հաբէշների մէջ՝ որի հետեւանքով էլ Հրեաների մուտքը արգելուած լինէր Հաբէշստանում: Բոլորովին սխալ է թէ Հրեաները չեն կարողացած այս երկիրը մուտք գործել: Եթէ պ. «Հեթում» նեղութիւն կրէր իւր Հարար եղած միջոցին հարցնելու, պիտի լսէր եւ տեսնէր թէ Հարարում կան Հրեաներ Եմենից եկած, որոնք արհեստաւորներ են եւ արծաթեայ զարդեր են շինում տեղացիների համար, բաց իրան որ դարերից ի վեր Հաբէշստանի խորքերում ապրում են «հրէագաւան» Հաբէշներ, ազատ՝ քրիստոնեայ Հաբէշների ու եւ է հալածանքից:

Մի ուրիշ անճիշտ բան էլ է ասում յօդուածագիրը, երբ պնդում է թէ բաց ի մի յոյն առեւտրականից որ հարուստ մտած է Հաբէ-

շստան, կան նաեւ բոպիկ մանող Յոյներ որոնք միլիոնատէրներ կը կուրին այժմ:

Նախ, Հաբէշստանը, իբրեւ արգիւնարբորող եւ սպառող երկիր, արդեօք իր առեւտրով կարող է միլիոնատէրներն բաւականացնելու չափ առեւտրի նիւթ մատակարարել. պատասխանը բոլորովին բացասական պիտի լինի. ինքը յօդուածագիր պ. «Հեթում»ը տալիս է դրան փաստը իր նախորդ յօդուածում ասելով թէ «Հապէշստանի առեւտուըը տարին տասը միլիոն ֆրանքի կը հասնի»: արդ, այդպիսի մի գումարի առեւտրական շրջաբերութեան համար միլիոնատէրերի պէտք չէ կարող լինել եւ ոչ էլ այդքանով կարելի է բաւականացնել միլիոնատէրերին առեւտուրի մէջ: Հաբէշստանը նոր երկիր է եւ այնքան նոր որ ձիւպութիւն էլ հետն առած՝ չէ կարողանում նոյն իսկ մի որ եւ է բանկային հաստատութիւն պահել, եւ այս բանը արդէն հաստատուած է մի քանի անգամ, Banque de l'Afrique du sud եւ Banque de l'Afrique occidentale կամենալով իրենց մանածիւղը ունենալ Հարարում որ Հաբէշստանի առեւտուրի կեդրոնն է, մանրամասն ուսումնասիրութիւնից յետոյ եկան այն եզրակացութեան թէ այդպիսի մի հաստատութիւն իր ծախքերը անգամ չէ կարող գացնել. մի՞ թէ այդպիսի երկրում կարելի է բուպիկ գալ եւ մի ինչ շահիլ: Երեսուն տարի շարունակ Հաբէշստանում առեւտուր անողների մէջ առանց բացառութեան ոչ ոք է եղած հարիւր-հարիւր յիսուեհազար ֆրանքից աւելի շահ ունեցող: Գոնէ պ. «Հեթում» ջոյց տար այն բախտաւոր Յոյնի անունը որ բուպիկ է եկած եւ միլիոնատէր է կոչուում այժմ:

Պ «Հեթում» առեւտուրի մէջ ուզում է գրանել Հայերի դերը, որով կարելի պիտի լինի օտարութեան մէջ ազգային հարստութիւն եւ զօրութիւն ստեղծել, եւ ուզում է բարձր ու մեծ տեսնել ազգն, եւն, եւն:

Պէտք է նկատի առնել թէ Հաբէշստանում գտնուող Հայերը կա՞րող էին եւ պէ՞տք էին մոռնալ արհեստը եւ առեւտուրի ձեռնարկել: Ես ասում եմ թէ ոչ: Իրան հայրենիքում կկանքի մեծ մասը արհեստի մէջ անցկացրած Հայը չէ կարող իր արհեստի մէջ ունեցած երկարամտայ փորձառութիւնները մէկ կողմը դնել Հաբէշստանում եւ «մահանաճութիւն» անել: Իսկ Հաբէշստան եկող թէ՛ դրամով թէ՛ արհեստով բորիցներին մոռում է միայն այդ

«մէհանաճութիւն»ը, ինչ որ եղած է գերագանց կերպով Յոյների մասնագիտութիւնը :

Եւ միշտ Հայերի դերը հարեչխտանում գտնում եմ այն համեստ արհեստաւորների մէջ որոնք իրանց ցեղի յատկանիշը ցոյց են տալիս նաեւ օտարութեան մէջ եւ որոնք բարեբախտաբար քաջալերութիւն էլ են գտնում Մենելիք թագաւորի կողմից եւ վարձատրուում, որը բաւական է առաւելութիւն տալու Հայերին՝ Յոյների հետ համեմատելիս : Այս բոլորի մասին թող մտնայ պ. «Հեթում»ը, բայց թող գտնէ տասնեակ տարիներով ասղնագործութեամբ պարապող եւ այդ արհեստը հարեչուհիներին սորվեցնող Հային սոսկ «կար կարող»ի անունը չտայ :

Գ. ԱՐԱՅԻԱՆՑ

Ք Ր Ո Ն Ի Կ

Տիրան Ալեխանեան . — Գրեթէ սարիէ մը ի վեր Փարիզի մէջ կը գտնուի Պոլսեցի հայ տաղանդաւոր բամբուլաւորական ար. Տիրան Ալեքսանեան . որ արդէն Պերլինում նուագահանդէսներ տուած է՝ Փարիզ գալէն առաջ՝ եւ մեծ յաջողութիւն գտած : Փարիզում, իր յաջողութիւնը ալ աւելի մեծ եղաւ . բարձր ընկերութեան սալօններուն մէջ յաճախ հրաւիրած են զինքը եւ իր նուագաձութիւնը միշտ խանդավառ ծափերով ողջունուած է . Բնասերվաթուարի նուագահանդէսն՝ րէն մէկուն մէջ, որոնց մեծանուն արուեստագէտներ միայն կը մասնակցին, հրաւիրուեցաւ անգամ մը նուագելու իսկ «Միկարօն» իր յունիս Յի «Մայլ օբլօք» ի երաժշտական ցե եկոյթին հրաւիրած ըլլալով Պ. Ալեքսանեանը, սպէս կը գրէ անոր մասին . «Հանդէսը բացաւ երկտասարդ հայ բամբուլաւորական ար (Violoncelle)», Պ. Տիրան Ալեքսանեան : Այս ձեռն Փարիզի մէկ քանի սալօններում արդէն ծափահարուեցաւ Պ. Ալեքսանեան . բայց արուեստագէտը սիրողներու այդ նեղ շրջանէն դուրս քիչ ծանօթ էր, մինչ իր արժանիքը աւելի մեծ հռչակի արժանի է : Անսահման հրապոյ-

րով անց Պոքքերինիի sonate en la րն «ասաճիօն» եւ «այլեկրօն», ու խորապէս արտայայտեց այն ժպտուն մեղամաղձութիւնը եւ եւ քնքուշ բուն «իտալական» յուզումը, զոր կը բովանդակէ այդ երաժշտական կտորը : Հասարակութիւնը ջերմօրէն շափահարեց Պ. Ալեքսանեանը :

Ձեչքունի ի նպաստ հանդանակութիւնը . — Վրասապուհ քահանան ընդունած է նաեւ հետեւեալ գումարները փարիզարնակ հետեւեալ անձերէն .

- Տիկին Ն. Գարամաճեան . 100 ֆ., Տիկին Թագուր փայա Յակոբեան, 100 ֆ., Պ. Լեւոն Պէյ Յակոբեան, 100 ֆ., Պ. Յ. Իզմիրլեան, 3 ֆ., Տր. *** , 10 ֆ., Ոմն, 10 ֆ. :

Վրասապուհ քահանային մօտ կայ ուրեմն այս վայրկեանիս, 1367,95 ֆրանք :

Լ'Արմենիէն կ'իմանանք թէ Պ. Չերազի հանգանակութիւնը հասած է 1561,05 ֆրանքի :

Պուլիարիոյ Ամերիկայի մէջ հանգանակութիւններ կը շարունակուին նոյն նպատակով :

Չենք կրնար դիտել չտալ որ, հակառակ ցոյց տրուած ընդհանուր խանդավառութեան, հասարած գումարները չափազանց շնչին են դեռ՝ բաղգատմամբ նպատակին վեհութեանը եւ անհրաժեշտութեանը, Յաւալի է մանաւանդ որ քաղաքական ու եւ է հանդամանք չունեցող զուտ բարեգործական այսպիսի հանգանակութեան մը հանդէպ մեր հարուստ դասակարգը մեծ մասամբ անաարբեր մնացած ու մասնակցող քանի մը անհատներն ալ այնքան աննշան գումարներ նուիրելով իրենց պարտքը կատարածի պէս նկատած ըլլան :

Եւր Դարը իր վերջին թիւերէն մէկուն մէջ խմբագրական մը նուիրած է Ձէյթունի առողջական կայութեան : մեր կովկասեան պաշտօնակցին համեմատ, Ձէյթունի բնակչութիւնը, որ այնքան առօրէ է եղած ատենով եւ դեռ է մեծ մասամբ, սկսած է տկարանալ «սիֆիլիս»ի տարածմամբ, որ կը սպառնայ ի թէ առաջքը չտնուի՝ բոլորովին այլասերել այդ հուժկու ցեղը . եւր Դա կը հրաւիրէ հայ հասարակութիւնը դարձան տանիլ իրերու այդ վիճակին :

Թէ՛ ծաղկախտի պարբերաբար գործած չարիքէն, եւ թէ «Սիֆիլիս»ի սպառնաւոր քայքայումէն հիմնապէս փրկելու համար մեր Ձէյթունի եղբայրները, անհրաժեշտ է որ հիւանդանոց մը հոստատուի Ձէյթունի մէջ . այդ

առաջարկութիւնը մենք առաջինը եղանք ազգին ներկայացնող, «Չէյթուեցի»ի կոչին արձագանք հանդիսանալով: Գոհ պիտի ըլլայինք եթէ նոր Դար ինչպէս եւ կովկասեան բուրբ հայ թերթերը աջակցէին մեր բացած հանգանակութեան, իրենք ալ բանալով նոյն նպատակով հանգանակութիւններ, որպէս զի հաւաքուած գումարներուն ամբողջութիւնը բաւէ հաստատելու հիւանդանոց մը եւ որբանոց-դպրոց մը: Քիչ մը բարի կամեցողութիւն բաւական է՝ այդ երկու պէտքերուն ալ դոհացում տալու համար:

Վանառականական վարժարան մը Մանչեսթրի մէջ. — Մանչեսթրէն մեզի կը հաղորդին թէ այդ քաղաքին համալսարանը որոշած ըլլալով վաճառականական ֆաբրիկէ մը հաստատել, զիմում ըրած է քաղաքին բնակիչներուն որ տասը տարուան համար տարեկան 1500 ոսկիինը լիրատութեամբ մ'աջակցին այդ հիմնարկութեան. տեղւոյն ծանօթ վաճառականներէն Պ. Գ. Ֆնտզեան, որ Մանչեսթրի Համալսարանին Օուրնս Գոլեծի նախկին շրջանաւարտնորէն մին է, գեղեցիկ եւ ուշիմ դաղափարն ունեցած է հրաւիրելու Մանչեսթրի հայ գաղութը՝ մասնակցիլ այդ հանգանակութեան: Իր կոչը անլսելի չէ մնացած. տեղւոյն հայ վաճառականներն արդէն որոշած են տարեկան 100 ոսկի հայ գաղութին կողմէ իբր նուէր յատկացնել այդ վաճառականական վարժարանին հիմնարկութեան նպաստելու: Հաճոյքով կ'արձանագրենք այս որոշումը, որով Մանչեսթրի հայ գաղութը կ'ապացուցանէ թէ գիտէ իր երախտադիտութիւնը յայտնել այն մեծ օգուտներուն համար զոր քաղած է այդ քաղաքին ազատ հիւրընկալութենէն: Այդ վաճառականական ֆաբրիկէն արդէն կարող է ուղղակի օգտակար ըլլալ հայ երիտասարդութեան. անկից շրջանաւարտ ելլող հայ երիտասարդները ապահովապէս գործ պիտի գտնեն անգլիական կամ հայ վաճառականական մեծ տուներու մէջ, եւ կամ՝ եթէ անձնական հարստութիւն ունին՝ աւելի լայն ու գիտակից առեւտրական գործունէութիւն մը պիտի կարենան ձեռնարկել, վաճառականական գիտութեան բոլոր ծանօթութիւնները իւրացուցած ըլլալով: — Երբ այդ վարժարանն իր յայտագիրն հրատարակէ, անոր թարգմանութիւնը պիտի տպենք «Անահիտ»ի մէջ:

Ա. Մատուռեան. — Խորին ցաւով իմացանք կովկասի թերթերէն թէ Առաքել Մատուռեան, իր գործերուն վերջերս ստացած ձախող վիճակէն վհատած, անձնասպան եղած է: Մատուռեան ազգային, գրական, գեղարուեստական ձեռնարկներու օգնող, ուսանողներու աջակցող աղնիւ Հայ մը եղած է. իր այս դառն վախճանը տխրութիւն պիտի պատճառէ բոլոր անոնց որ զինքը կը յարգէին:

Տիգրան Երկաթի մեկ ակնխոյ աշխատարկնը. — Փան Ծինոյի հրատարակած Լա Ռելիս հանդէսին մէջ երեւցաւ վերջերս «Տիգրան Երկաթ»ի մէկ շատ գեղեցիկ անտիպ աշխատութիւնը յունական արդի գրականութեան վրայ. այդ աշխատութեան կ'ընկերանայ Փան Մէնատրի մէկ յօդուածը ուր այդ յոյն գրողը հիացմամբ գրուած ըլլալով «Երկաթ»ի տաղանդը, կը յայտնէ թէ նոյն իսկ Յունաց մէջ ոչ ոք այդքան խորապէս վերլուծած է յունական արդի կեանքըն ու բանաստեղծութիւնը:

Լուսնայ եւ Կիպրոսի Ուրբանոցը. — «Լուսնայ»ի վերվին թիւին մէջ, պ Մ. Բերբերեան, գրելով Թումանյանի խնդրոյն վրայ, կ'ըսէ թէ այդ հարցին առթիւ արտասահմանի լրագիրներու մէջ գրուածները շատ վնասած են այն հանգանակութեան որ Բոսթովի եւ Նոր Խախիջեւանի մէջ բացուած է ի նպաստ Կիպրոսի որբանոցին: Պարտք կը համարինք յայտարարելու թէ Կիպրոսի որբանոցը, որ կ'ը գտնուի Մանչեսթրի եւ Փարիզի խումբ մը վաճառականներու հսկողութեան տակ, եւ իր գլուխն ունի ուշիմ, լուրջ եւ աղնիւ տնօրէն մը՝ պ. Քիւրքեան, ոչ մէկ կերպով չի նմանիր Թումանյանի շարլաթանական հաստատութեան: Կիպրոսի որբանոցը արժանի է ամբողջ ազգին համակրութեան եւ աջակցութեան. այնպէս որ Բոսթովի եւ Նոր Խախիջեւանի Հայերը պէտք է որ իրենց հանգանակութիւնը շարունակեն՝ ազգօգուտ հաստատութեան մը աջակցելու բացարձակ ապահովութեամբ:

Փրոֆ. Մար եւ Կովկասի արձանագրութիւնները, — Թիֆլիսի թերթերէն կ'իմանանք թէ ծանօթ հայագէտ փրոֆ. Մար Փեթերսպուրկի Ակադեմիային ներկայացուցեր է առաջարկութիւն մը կովկասի հայկական եւ վրացական ար-

ճանապարհութեանց ամբողջական հաւսքածու մը (corpus) պատրաստելու . այդ առաջարկն ընդունուած է եւ պ. Մարի յանձնուած է ծրարագրին իրագործուած : Պ. Մար եկած է արգէն Թիֆլիզ եւ կազմած է մասնախումբ մը հայ եւ վրացի անձնաւորութիւններէ բաղկացած , որ պիտի որոշէ այն հայ ու վրացի գիտունները որոնք պիտի աջակցին պ. Մարին՝ այս ղժուարին ու ամենակարեւոր գործին մէջ :

Գ. Լուսինեանի Բառարանը . — Գուրտոն Լուսինեանի ֆրանսահայ մեծ բառարանին երկրորդ հատորը լոյս տեսաւ այս օրերս . հեղինակը : ուղեւոր հայ ժողովուրդին բոլոր խաւերուն մատչելի դարձնել այդ բաղմայիտ գործին վայելումը , որոշած է երկու հատորը միասին 25 ֆրանքի ծախել : Գրել ուղղները պէտք է գիմեն հեղինակին

108, Avenue de Neuilly
Neuilly sur Seine
France

Լոյս . — Ե . Թոփչեանի խմբագրութեամբ պատրաստուած են ապագրութեան համար՝ սեղանի (1 ր .) , պատի (50 կոպ .) եւ գրպանի (20 կոպ .) պատկերազարդ օրացոյցներ 1904 թ . , վիճակագրական , գրականական , գիտական եւ զեղարուեստական հարուստ յաւելումներով :

Աշխատակիցներն են՝ Ահարոնեան Ա . , Առաքելեան Յ . , բժ . Արծրունի Վ . , Ա . — Դո . Բաշինջաղեան Գ . , բժ . Բուդաղեան Ա . , Թումանեան Յով . , Իսահակեան Ա . , Լէօ , մատուրեան Ա . , ատամնարոյժ Կաճկաճեան Ն . , Ղազարեան Գ . , Մալխասեան Ա . , Մանուէլեան Լ . , ատամնարոյժ Մակարեան Պ . , Մեծատուրեան Գ . , Յովհաննիսեան Տիգ . , Նիկողոսեան Ն . քահ . , Շիրվանզաղէ , Չօպանեան Ա . , Պոռչեան Պ . , Ջամբաղեան Զ . , Սերոբեան Ս . , Տէր Մինասեան Արշ . քհն . , Տէր Միրաքեան Յով . , բժ . Օհանեան Քր . , Փափաղեան Վրթ . , գոկ . Փաշեան Կ . , բժ . Քալանթարեան Լ . , Ֆրանզեան Ն . եւ ուրիշներ :

«Լոյս»ը իր շքեղ արտաքինով (բազմաթիւ պատկերներ) եւ բազմակողմանի բովանդա-

կութեամբ լինելու է ամէն մի ընթերցողի խորհրդատու ընկերը , ամեն մի ընտանիքի սեղանի զարդը :

Այժմեանից գումարով գնողներին ձեռնտու զիջում կը լինի :

Սեղանի օրացուցում նաեւ կը ապագրուին յայտարարութիւններ բոլոր լեզուներով :

Դիմել՝ Tiflis, Troizkaia 11, E. Toptshian :

Բանբեր . — Ի մօտոյ լոյս կ'ընծայուի «Բանբեր գրականութեան եւ արուեստի» հանդիսի Ա . գիրքը՝ հետեւեալ բովանդակութեամբ :

***. Ն. Աղոնց :

Ա . Վիպական . — Կարմիր ժամուց , վիպակ , Ա . Արփիարեան , — Դատաւոր , պատմուածք Վ . Փափաղեանի . — Սեւ հաւը կանչեց , Ջարդարեանի , — Նախագարուն , Ն . Ռէթգէի , — Լճակին զամբիկը , Անելի , — Անսպասելի բաժակ ու Հերմագոյի պատմութիւնը , Հ . դր Րհենէի :

Բ . Բանաստեղծական . — Հոգեվարքի ջահեր , (Աղօթք , Չարչարանքի երազ , Դիտութիւն) Ա . Նարճանեանի , — 1. Մեր նախորդներին , 2 . Պանդուխտ իմ քոյրիկ , Յովհ . Թումանեանի , — Հնչեակներ (1. Հրաժեշտ , 2. Մտածուածս , 3. Պատրանքներ , 4. Կ'անձրեւէ աղաս , 5 Այսչափ ետքը) , Վ . Թէքէեանի , — Վայրկեաններ եւ վանկեր (1. Դալկունի , 2. Իրիկուն , 3. Հոգիս ի ծով , 4. Գիշեր , 5. Յուշերգ) Մ . Կիւրճեանի — Մայիսեան զիշերին . Ա . Բարեանի . — Մայր տանջանքը , Լ . Աթաբեկեանի , . Տեսիլքներ , 2 . Կլէոպատրա , 3 . Երեկոյեան , Ա . Սամէն :

3. Տեսական . — Գրական նշմարներ (դեկադանս եւ սիմբոլիզմ , Ն . Աղոնց . — Արեւմտեան Հայոց արդի գրականութիւնը , * . — Իրաւունք եւ բարոյականութիւր , Ա . Կուսիկեանի . — Հայոց եկեղեցու հազարվեցհարիւրամակի նախօրակին : — Ս . Նաղարեանի նամակները , — Մ . եպ . Մուրատեանի գրութիւն Լեւոն ժՊ պապին :

4 Գեղարուեստական . — Նկարներ եւ քանդակներ . Ա . «Ecee ancila domini» Դ . Գ . Րոսսետտի , — 1. «Իրիկուն համբոյր» , 2 . «Մայրական գորով» , 3 «Վերլենի կենդանագիրը» , Է . Կարիէրի . — «Համբոյր» , Ս . Ռոզենի , — «Մեռածներին» , Բարթոլոմէ , — 1 . «Պատերազմ» , 2 . «Սփինքս» , Ֆ . Շտոկի , — 1 . «Նկարչութիւնն

եւ բանաստեղծութիւն» 2. «Կեանքի կղզին, Բէօկլենի», — «Կնոջ պատկերը» . Ֆ . Լեւնախի, «Ընթրիք», Լ. Բակոաի, — 1. «Յուզայ», 2. «Լուսածագին», Վ. Կոտարբինսկու, — Դամախազ, Ն. Բոկզանով Ռէլսկի :

Բ. Հայ արուեստաւորներ . — «Ընթերցանութիւն», Օր. Բաբաեանի, — «Ըմբշուհի», Է. Շաւինի, — «Լուսնի օրօրը ծովում», Շապանեանի, — «Վերահաս ամպեր», Բ Մազինեանի, — «Էղբւս», Թերլեմեզեանի, «Սպիտակ զղեակ» Վ. Սուրէնեանի, — «Սչուն», Ալաջալեանի :

Շատունակում է բաժնեգրութիւնը . բաժնեգիրն է (2 գրքի) մինչեւ լոյս տեսնելը Ա. գրքի, 10 ֆրանկ : Ա. գրքի գիրն է 7 ֆրանկ : Խմբագիր՝ Ն. Ադոնց, Հրատ. Ա. Մելիքեանց, հասցէ՝ Aram Meliquian,

St. Pétersbourg, Newsky press, 55,

Լուսաբեր . — Գրական հաւաքածոյ, Հայաստանեայց քրիստոնէական լուսաւորութեան եւ Ա. Էջմիածնի մայր տաճարի հիմնարկութեան հազարվեցհարիւրամեակի յիշատակին՝ Կիպրոսի ազգային կրթարան-որբանոցի տպարանէն պիտի հրատարակուի «Լուսաբեր» տիտղոսով մի հատոր . — հաւաքածոյ ազգային, եկեղեցական, պատմական, բարոյական եւ բանասիրական ուսումնասիրութեանց :

Մեր ձեռնհաս գրողները շնորհապարտ կը թողուն մեզ էթէ հաճին աշխատակցիլ այս հրատարակութեան :

Գործը լոյս կը տեսնէ ներկայ տարւոյս ընթացքին մէջ : Նիւթական հասոյթը կը յատկացուի հաստատութեանս :

Դիմել՝ Rédaction Lonssaper, Nicosia, Chypre.

Յարգելի աշխատակիցներու ուշադրութեան կը ներկայացնենք հետեւեալ նիւթերը, որոնք որոշ կը յայտնեն «Լուսաբեր»ի ծրագիրը : Փափաքելի էր ասոնց նման խնդիրներ նախընտրուէին . 1. Գրիստոնէութեան ազդեցութիւնը արդի քաղաքակրթութեան վրայ : 2. Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կեանքը եւ գործունէութիւնը : 3. Հայոց մէջ Գրիստոնէութեան ծաւալումը զիւրացնող քաղաքական, ընկերական եւ այլ պատճառները : 4. Հայ եկե-

ղեցւոյ դաւանական եւ վարչական տարբերութիւնը յոյն եւ լատին եկեղեցիներէն : 5. Հայոց եկեղեցական ժողովներու ամենէն նըշանաւորները : 6. Հայոց եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ ամենէն մեծ դէպքերը եւ ամենէն կարեւոր թուականները : 7. Մեր կրօնական գրականութեան ամենէն հին արտադրութիւնները : 8. Եկեղեցական նուիրապետութեան բարոյական իշխանութիւնը զօրացնելու պայմանները : 9. Հայ ժողովրդի վրայ իր եկեղեցւոյ հոգեկան եւ բարոյական ներգործութիւնը պէտք եղածին պէս զգալի եւ օգտակար ընել տալու միջոցները : 10. Քննութիւն մը մեր ազգային բարոյականին վրայ (մեր մէջ հաւատարմութեան, խնայողութեան եւ այլասիրութեան չափը . — Հաւաքական գործունէութեանց մէջ համերաշխութիւն եւ «ես»ը . — Բարեգործութեան դէմ երախտագիտութեան համեմատութիւնը . — Ազգային վարչական շրջանակաց մէջ կարգապահութեան ուժը եւ պետերու եւ ստորակարգեալներու յարաբերութիւնը . — Մեր հանրային գործերու մէջ արժանիքի վարձատրութիւնը եւ յանցանքի պատիժը . — Ընտանեկան կեանքի մաքրութեան աստիճանը . — Խմբագր. թղթախաղի եւ ընդհանրապէս զուարճասիրութեանց ստացած ծաւալը, եւն, եւն) : 11. Մեր նոր սերնդին ստացած Դաստիարակութեան տեսակը : Նկարագրի կազմութեան մասին ուսուցիչներու կատարած դերին բնութիւնը : 12. Արդի հայ մամուլին ազդեցութիւնը մտաւորական եւ բարոյական մշակութեան տեսակէտով : 13. Ներկայ հազարվեցհարիւրամեակի յիշատակին Գրիգոր Լուսաւորչի անունով մի ազգային բարեգործական ընկերութիւն եւ մի «Գանձսնակ» հիմնելու հնարաւորութիւնը :

Le Gérant: Frédéric Macler
Imp. „Anahit“ A. Tchobanian — 22 Rue Clauzel.

ՏՊԱՐԱՆ „ԱՆԱՀԻՏ”

22 RUE CLAUZEL, PARIS

Կը տպագրուին, խնամքով եւ մատչելի զներով, հայերէն ու ֆրանսերէն զրքեր, զրքոյկներ, գեղարուեստական հրատարակութիւններ, յայտագրեր, հրաւիրադրեր, այդաքարտեր, ծանուցումներ, եւն, եւն :

«ՏՊԱՐԱՆ ԵՆՆՆԻՏ» պիտի շարունակէ «Մատենադարան Անահիտ» շարքը, պիտի սկսէ «գեղարուեստական հրատարակութեանը» նոր շարք մ. եւ պիտի շարունակէ նմանապէս «Անահիտի հրատարակութիւններ»ը, որոնց առաջինը, «Նահապետ Քուչակի Իրան»ը, մեծ համակրութեամբ ընդունուեցաւ հայ հասարակութենէն :

«Անահիտի հրատարակութեանց ամենէն մօտակայ թիւերը պիտի ըլլան՝

1. ԷՕՄԷՐ ԽԱՅԵԱՄԻ ԲԱՌԵԱԿՆԵՐԸ, Թարգմանութիւն Գ. ՓԱՌՆԱԿԻ
2. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՍԻՆԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՆ ՈՒ ԳՈՐԾԸ, ուսումնասիրութիւն ԱՐՇԱԿ ԶՈՊԱՆԵԱՆԻ :
3. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՍԻՆԵԱՆԻ ՔԵՐԹՈՒԿՄԵՐԻՆ ՈՒ ՃԱՌԵՐԸ, (Բ. տպագրութիւն) :
4. ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՍԻՆԵԱՆԻ ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԵԻՆԵՐԸ, (Բ. տպագրութիւն) :

Բացուած է բաժանորդագրութիւն Պեշիկսինեանի կենսագրութիւնն եւ քննութեանն ու ճառերը պարունակող երկու հատորներուն համար. երկու հատորը պիտի արժեն բաժանորդ գրուողներուն համար՝ հինգ ֆրանք, իսկ տպագրութեանն յետոյ՝ վեց ֆրանք : Բաժանորդագրուել ցանկացողներէն կը խնդրենք այժմէն զրկել նշանակուած գումարը (5 ֆրանք), որպէս զի ըստ այնմ որոշենք տպագրութեան օրինակներու թիւը :

Կը խնդրուի «Տպարան Անահիտ» զորժառնութեանց վերաբերեալ ամէն նամակ զրկել տպարանի հասցէին, իսկ «Անահիտ» ամսաթերթին, «Հրատարակութիւնք Անահիտ»ին եւ եւ «Մատենադարան Անահիտ»ին վերաբերեալ ամէն նամակ զրկել խմբագրութեան մշտական հասցէին :

ՄԱՍՈՆԱՅԻ ԽՆԿԱՐԿՈՒՆԵՐ

ՈՐԲԱՎԱՃԱՌ ՊԱՏՈՒԵԼԻՆ
ԵՒ

ԱՊԻԼՈՐ ՍՈՒՋՆՈՐԳԸ

ԴԻՅՑ
ՄԻՍԱԲ ՏԷՐ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

ԲԱՐԻՉ
1903

ԳԻՆ
Թուրքիա՝ 40 փարա
Օտար երկիրներու համար՝ 50 սանթիմ

ԶԷՅԹՈՒՆԾԻ

ՅԵՏՔՈՒՆԻ ԱՆՅԵԱԼԵՆ
ԵՒ ՆԵՐԿԱՅԵՆ

Բ. ՄԱՍ
ՓԱՐԻՉ
1903

Գին • 2 ֆր • 50 Եւրոպայի համար, 1 բուրլի
Ռուսաստանի համար, կէս տուրք Ամերիկայի
համար :

Գնել փափաքողները կրնան գիմել նաեւ «Անահիտ» խմբագրութեան :

Այս գրքոյկին վաճառման
զուտ հասոյթը
պիտի յատկացուի Կ. Պաշոյ
Եօթընլէի Հայոց հիւանդանոցին :

ԱՆՍՆՔՏԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Անահիսը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :
 Բաժանորդագրինն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա) , 12 ֆրանք (օտար երկիրներ) ,
 2 ամսար (Ամերիկա) , 5 բուլլի (Ռուսիա) :
 Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. (Ֆրանսա) , 6 ֆր. (օտար երկիրներ) 1 ամս. (Ամերիկա) , 3 բուլլ. (Ռուսիա) :

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԻՆԸ կԱՆՆԻԿ է :
 Ձեռագիրները ետ չեն դարձուիր :
 Կ'ընդունուին ազգեր :

Յօդուած եւ բաժանորդագրին զրկել հետեւեալ հասցէին

A. TCHOBANIAN

17. RUE LA BRUYERE

PARIS

«ԱՆՍՆՔՏ»Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Թիֆլիս . —	Պարոն Գալստեան (Գուտաներից գրավաճառանոց)
Պաքու —	» Ս. Մ. Մոցիկեան
Ռուսնուք —	» Նշան Ս. Թորոսեան
Ֆիլիպէ . —	» Ա. Տեմիրճիպաշեան
Պուքրէշ . —	» Արիս Լաղար
Դավրէժ . —	» Մկրտում Սահակեան
Նիւ-Եօրք . —	» Վահան Մոզեան
Իսթ Ուոթըրթաուն .	» Կ. Մալխասեան
Ուսթըր . —	» Ա. Յովսեփեան
Չիքազօ . —	» Ա. Քարակալուրեան
Պրսթոն . —	» Արամ Ասքանազ
Փրովիտէնս . —	» Օ. Տիրատուրեան
Լին —	» Լեւոն Փափաղեան